

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK VE CAM ANASANAT DALI

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SİKKELERİNİN SERAMİK YÜZEYLERE
YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
Melisa ENGİNERİ

Danışman:
Prof. Sevim ÇİZER

İzmir/2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Seramik Yüzeylere Yansımaları**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/07/2015

Melisa ENGİNERİ

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin Maddesine göre Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Melisa ENGİNERİ'nin “**Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Seramik Yüzeylere Yansımaları**” konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat’da Jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinolduğuna oy..... ile karar verildi.

BAŞKAN

Üye

Üye

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU		
Tez No:	Konu Kodu:	Üniv. Kodu:
Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.		
<u>Tez Yazarının</u>		
Soyadı: ENGİNERİ	Adı: Melisa	
Tezin Türkçe Adı	: Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Seramik Yüzeylere Yansımaları	
Tezin Yabancı Dildeki Adı	: Reflections From The Coins of Anatolian Seljuks Era To The Ceramic Surfaces	
<u>Tezin Yapıldığı:</u>		
Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi	Enstitü: Güzel Sanatlar Enstitüsü	Yıl: 2015
Diğer Kuruluşlar:		
<u>Tezin Türü:</u>		
Yüksek Lisans	☒	Dili : Türkçe
Doktora	☐	Sayfa Sayısı : 151
Sanatta Yeterlik	☐	Referans Sayısı : 119
Tıpta Uzmanlık	☐	
<u>Tez Danışmanı / Danışmanlarının:</u>		
Ünvanı: Prof.	Adı: Sevim	Soyadı: ÇİZER
<u>Türkçe Anahtar Kelimeler:</u>		
1- Sikkeler		
2- Selçuklu		
3- Yazı		
4- Motif		
5- Figür		
<u>İngilizce Anahtar Kelimeler:</u>		
1- Coins		
2- Seljukian		
3- Calligraphy		
4- Motif		
5- Figure		
Tarih: 08.08.2015		
İmza:		
Tezimin Erişim Sayfasında Yayımlanmasını İstiyorum: Evet ☒ Hayır ☐		

ÖZET

Bu araştırmadaki tasarımların temel çıkış noktasını, Anadolu Selçuklu sikkelerinden hareketle geliştirilen seramik formlar oluşturmaktadır. Araştırmamızda, söz konusu sikkelerin görsel özelliklerini kadın bedeni başta olmak üzere modern görsel imgelerle sentezleyen bir yaklaşım çerçevesinde, özgün eserlerin ortaya konması amaçlanmıştır.

M.S. 11. ve 13. yüzyıllar arasında, Anadolu’da bilimde, uygarlıkta, ekonomide ve kültürel faaliyetlerde parlak bir süreç yaşayan Selçuklular, gerek politik yapılanmada gerekse kültür alanında gerçekleştirdikleriyle özgün ve köklü bir uygarlığın yaratıcısı olmuşlardır. Böylesine güçlü bir devletin sanat parçalarından bir kısmını oluşturan sikkeleri de, dönemin tarihine, ekonomisine, kültürüne ve sosyal yaşantısına ışık tutan tarihi bir belge niteliğindedir.

Anadolu Selçuklu hükümdarlarının kestirdikleri sikkelerin üzerinde yer alan süslemelerin esas alındığı araştırmamızda, Türkiye’deki en zengin Selçuklu Koleksiyonu’na sahip olan Yapı Kredi Bankası Müzesi’nin arşivinden ve İzmir Arkeoloji Müzesi’ne bağlı olan Şevkullah Bal Koleksiyonu’ndan faydalanılmıştır. Restorasyonda olması sebebiyle İstanbul Arkeoloji Müzesi’nin teşhirdeki sikkeleri incelenememiş, araştırma yöntemi bu iki arşivle sınırlandırılmıştır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinin sanat dalları ile olan etkileşimlerinin irdelenmesinde; sikkelerdeki süslemeler, dönemin resim anlayışı, inanç ve düşünce sistemi referans alınmıştır.

Sikkelerin üzerinde yer alan süslemelerin, Selçuklu sivil ve dini mimari yapıları, el sanatları, taş, ahşap ve çini işçiliğindeki örneklerle yapılan karşılaştırmaları sonucunda, süslemelerdeki biçimin dönemin inanç ve düşünce sistemiyle bütünleştiği ve her sanat dalında ortak bir dil olarak çokça kullanıldıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu tespit, sikkeler üzerine uygulanabilecek, dönemin zengin kültürünü yansıtan daha pek çok motifin önerilmesi için kültürel bir alt yapı

oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Anadolu Selçuklu sikkeleri ve üzerlerinde yer alan süslemeler, kavramsal olarak ele alınmış ve seramik uygulamalar yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sikkeler, Selçuklu, Yazı, Motif, Figür.

ABSTRACT

Ceramic forms, which were developed through old Anatolia Seljukian coins, create the main starting point of the designs in this research. In the study, it is aimed to create original works in the framework of an approach that synthesizes the visual characteristics of these coins with modern visual images, particularly the female body.

The Seljuks, who had an enlightened period in science, civilization, economy and cultural activities in Anatolia during 11th and 13th centuries AD, became the founders of an unique and long lasting civilization thanks to the achievements in both politics and culture. The coins, which represent a small piece of the art of such a powerful empire, are considered to be historical documents that reflect the history, economy, culture and social life of the era. Thereby, it is intended to scrutinize the interactions between fields of arts of the era with the coins of Anatolia Seljuks and transfer the personal impressions on ceramic.

In our research that is focused on the ornaments of coins of Anatolia Seljukian rulers, the Museum of Yapı Kredi Bank archives -the richest collection of Seljuks in Turkey- and İzmir Archeology Museum related to Şevkullah Bal Collection are used. The coins displayed in İstanbul Archeology Museum could not be examined due to restoration, consequently the research method is limited by these two archives.

In examination of interactions between the coins of Anatolia Seljuks and the fields of art, the ornaments of the coins, the conception of painting in the era and the belief and thought systems are considered.

As the consequence of the comparison between the coin ornaments and the examples of Seljukian civil and religious architecture, handicrafts, works of stone, wood and tile, it is determined that the form in the ornaments integrated into the belief and thought system of the era and was frequently used as a common language in every field of art. Hence, this indication provides a cultural basis to

suggest many other motifs that reflect the rich culture of the era and could be applied on the coins. In this context, the coins of Anatolia Seljuks and their ornaments are conceptually approached and ceramic practices are applied.

Keywords: Coins, Seljukian, Calligraphy, Motif, Figure.

ÖNSÖZ

“Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Seramik Yüzeylere Yansımaları” isimli bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Anasanat Dalı’nda Prof. Sevim ÇİZER yönetiminde hazırlanmıştır.

Çalışmada, Anadolu Selçuklu sikkeleri ve üzerlerinde yer alan süslemelerin dönemin sanat dallarıyla olan etkileşimleri araştırılmış, sikkelerin görsel özellikleri Selçuklu kadın bedeni başta olmak üzere modern görsel imgelerle sentezlenerek özgün bir eser üretilmiştir.

Bu çalışmanın oluşturulmasında, beni öğrenciliğine kabul eden sevgili Bölüm Başkanımız ve tez danışmanım Prof. Sevim ÇİZER’e, engin bilgi birikimi, yapıcı eleştirileri, sabrı ve desteğiyle her zaman yanımda olduğu için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışma sürecinde, sükûnet dolu yapıcı tavrıyla verdiği değerli fikir ve önerileriyle tezimi zenginleştiren Yrd. Doç. Ali Temel KÖSELER’e, tezin kontrolü konusunda yapıcı eleştirileri ve önerileri için Yrd. Doç. Ersoy YILMAZ’a, büyük bir titizlikle tezimin düzeltmelerine katkıda bulunan sevgili annem Mediha ENGİNERİ’ye, çalışmanın başından sonuna kadar göstermiş olduğu maddi manevi destek ve yardımları için Sercan FİLİZ’e, ihtiyaç duyduğum anlarda yardımlarını esirgemeyen Ödül ATA’ya, Dicle ÖNEY’e, Arş. Gör. Fadliye YILMAZ’a her zaman çalışmalarımın verimli olması için gösterdikleri sonsuz sabır, anlayış ve sağladıkları maddi manevi destekle, bana olan inanç ve güvenleri için biricik aileme yürekten teşekkür ederim.

Melisa ENGİNERİ

Bu çalışma,

değerli annem Mediha ENGİNERİ ve değerli babam Serdar ENGİNERİ'ye ithafımdır.

İÇİNDEKİLER

Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Seramik Yüzeyle Yansımaları

	<u>Sayfa No</u>
YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	xv
TABLO VE ÇİZİM LİSTESİ.....	xx
KISALTMALAR	xxi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

NÜMİSMATİĞİN SİMGESİ “SİKKELER”

1.1. Sikkenin İcadı.....	5
1.2. Sikke Tanımı.....	13
1.3. Sikke Hammaddeleri	14
1.4. Sikke Üretim Teknikleri.....	15
1.4.1. Döküm Tekniği	15
1.4.2. Çekiç ile Darp Tekniği	16
1.4.3. Mekanik Darp Tekniği	17

2. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SİKKELERİ

2.1. Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Genel Özellikleri	19
2.1.1 Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Kompozisyon Formları ve Biçimleri	22
2.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Hükümdarlarının Sikkeleri	23
2.2.1. I. Rükneddin Mesud'un Sikkeleri	24
2.2.2. II. İzzeddin Kılıçarslan Sikkeleri	25
2.2.3. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkeleri	30
2.2.4. II. Rükneddin Süleyman Şah'ın Sikkeleri.....	32
2.2.5. I. İzzeddin Keykavus'un Sikkeleri	35
2.2.6. I. Alâeddin Keykubad'ın Sikkeleri	37
2.2.7. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkeleri.....	41
2.2.8. II. İzzeddin Keykavus'un Sikkeleri.....	45
2.2.9. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Sikkeleri	47
2.2.10. II. Alâeddin Keykubad'ın Sikkeleri	50
2.2.10.1. II. Alâeddin Keykubad, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus'un Müşterek Sikkeleri	50
2.2.10.2. II. Alâeddin Keykubad ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Müşterek Sikkeleri	52
2.2.11. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkeleri	54
2.2.12. Sahte Selçuklu Sultanı Cimri'nin Sikkeleri	56
2.2.13. II. Sultan Mesud'un Sikkeleri	58
2.2.14. III. Alâeddin Keykubad'ın Sikkeleri.....	60

3. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SİKKELERİ ÜZERİNDE YER ALAN SÜSLEMELERİN SEMBOLİK AÇIDAN YORUMLANMASI VE DİĞER SANAT DALLARINA YANSIMASI

3.1. Yazılı (Hattî) Özelliklere Sahip Olan Sikkeler	63
3.2. Figürlü Anlatıma Sahip olan Sikkeler	72
3.2.1. İnsan Figürleri	72
3.2.2. Hayvan Figürleri	77
3.2.2.1. At Figürü	77
3.2.2.2. Aslan Figürü	80
3.2.3. Fantastik Figürler	85
3.3. Bitkisel Özelliklere Sahip Olan Sikkeler	88
3.3.1. Rumî Motifi	88
3.3.2. Palmet Motifi	90
3.4. Geometrik Özelliklere Sahip Olan Sikkeler	95
3.4.1. Daire ve Kare	95
3.4.2. Yıldızlar	95
3.4.3. Geçme Motifi	99
3.5. Nesnelî Motifler	102
3.5.1. Silahlar	102
3.5.1.1. Ok-Yay	103
3.5.1.2. Alem-Silah	104

4. BÖLÜM

KİŞİSEL YORUMLAMALAR VE UYGULAMALAR

4.1. Selçuklu'nun Kadınları	106
SONUÇ	115

KAYNAKÇA	119
-----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ

FOTOĞRAF LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Fotoğraf 1 Para yerine kullanılan objeler.....	6
Fotoğraf 2 Mısır'ın en erken para sistemine dair ele geçmiş buluntular	7
Fotoğraf 3 Gümüş ingot	8
Fotoğraf 4 1904-1905 Efes Artemis Tapınağı'nın temelinde bulunan sikkeler.....	10
Fotoğraf 5 Elektron 1/6'lik stater Lydia	11
Fotoğraf 6 Lydia Kralı Kroisos'un altın sikkesi	12
Fotoğraf 7 I. Alâeddin Keykubad'ın adına kestirilen altın sikke.....	21
Fotoğraf 8 I. Mesud'un müşterek sikkesi.....	24
Fotoğraf 9 II. Kılıçarslan'a ait gümüş sikke	26
Fotoğraf 10 II. Kılıçarslan'a ait gümüş sikke	26
Fotoğraf 11 II. Kılıçarslan'a ait bakır sikke.....	27
Fotoğraf 12 Tokat Meliki Süleyman Şah'a ait bakır sikke	28
Fotoğraf 13 Malatya Meliki Kayser Şah'a ait bakır sikke	29
Fotoğraf 14 Ankara Meliki Mesud'a ait bakır sikke.....	30
Fotoğraf 15 I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait bakır sikke	31
Fotoğraf 16 I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait bakır sikke	31
Fotoğraf 17 II. Süleyman Şah'a ait altın sikke	33
Fotoğraf 18 II. Süleyman Şah'a ait gümüş sikke	34
Fotoğraf 19 II. Süleyman Şah'a ait bakır sikke	34
Fotoğraf 20 I. İzzeddin Keykavus'a ait altın sikke	36
Fotoğraf 21 I. İzzeddin Keykavus'a ait gümüş sikke.....	36
Fotoğraf 22 I. Alâeddin Keykubad'a ait altın sikke.....	38
Fotoğraf 23 I. Alâeddin Keykubad'a ait gümüş sikke	39

Fotoğraf 24 I. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke	39
Fotoğraf 25 I. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke	40
Fotoğraf 26 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev’e ait altın sikke	42
Fotoğraf 27 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev’e ait altın sikke	42
Fotoğraf 28 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev’e ait tek aslanlı gümüş sikke	43
Fotoğraf 29 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev’e ait çift aslanlı gümüş sikke.....	44
Fotoğraf 30 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev’e ait gümüş sikke	45
Fotoğraf 31 II. İzzeddin Keykavus’un ilk cüluslarından gümüş sikke	46
Fotoğraf 32 II. İzzeddin Keykavus’un ikinci cüluslarından gümüş sikke	46
Fotoğraf 33 IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın gümüş sikkesi	48
Fotoğraf 34 IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın gümüş sikkesi	48
Fotoğraf 35 IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın gümüş sikkesi	49
Fotoğraf 36 IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alâeddin Keykubad’ın müşterek kestirdikleri altın sikke	51
Fotoğraf 37 IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alâeddin Keykubad’ın müşterek kestirdikleri gümüş sikke.....	51
Fotoğraf 38 IV. Kılıç Arslan ve II. Keykubad’ın müşterek kestirdikleri gümüş sikke..	52
Fotoğraf 39 IV. Kılıç Arslan ve II. Keykubad’ın müşterek kestirdikleri gümüş sikke..	53
Fotoğraf 40 III. Gıyaseddin Keyhüsrev’e ait altın sikke.....	54
Fotoğraf 41 III. Gıyaseddin Keyhüsrev’e ait gümüş sikke	55
Fotoğraf 42 III. Gıyaseddin Keyhüsrev’e ait gümüş sikke	55
Fotoğraf 43 Siyavuş bin Keykavus’a ait altın sikke	57
Fotoğraf 44 Siyavuş bin Keykavus’a ait gümüş sikke.....	57
Fotoğraf 45 II. Mesud’a ait gümüş sikke	58
Fotoğraf 46 II. Mesud’a ait gümüş sikke	59
Fotoğraf 47 III. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke.....	60

Fotoğraf 48 III. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke.....	61
Fotoğraf 49 III. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke.....	61
Fotoğraf 50 Kûfî yazı örneği.....	64
Fotoğraf 51 Sülûs yazı örneği	64
Fotoğraf 52 Kitabe parçası, 13. yy., Kaya Turgut Koleksiyonu	65
Fotoğraf 53 I. İzzeddin Keykavus Türbesi’nden sanatçı imzaları	65
Fotoğraf 54 I. İzzeddin Keykavus Türbesi’nde kûfî yazı motifi.....	66
Fotoğraf 55 Tercan Mama Hatun Kümbet portalinden kûfî yazı detayı.....	67
Fotoğraf 56 Konya Karatay Medresesi kubbe kasnağında kûfî yazı motifi	67
Fotoğraf 57 Diyarbakır Surları Yedi Kardeş Burcu Kitabesi’nde sülûs yazı motifi.....	68
Fotoğraf 58 Konya Alâeddin Cami mihrabında sülûs yazı.....	69
Fotoğraf 59 Konya Alâeddin Cami mihrabında sülûs yazı detayı	69
Fotoğraf 60 Konya İnce Minareli Medrese portalinde sülûs yazı motifi.....	69
Fotoğraf 61 Konya İnce Minareli Medrese portalinde sülûs yazı detayı.....	70
Fotoğraf 62 Konya Karatay Medresesi taç kapısında yer alan sülûs yazı motifi.....	70
Fotoğraf 63 Konya Karatay Medresesi taç kapısında yer alan sülûs yazı detayı.....	70
Fotoğraf 64 Divriği Ulu Cami minber detayında yazı motifi	71
Fotoğraf 65 Konya Mevlana Türbesi’ndeki Mevlana’nın sandukası.....	71
Fotoğraf 66 Konya Karaaslan Türbesi, Lahit çinileri, 14. yy. başı.....	72
Fotoğraf 67 Gümüş kakmalı bronz tas, 12. -13. yy.,.....	72
Fotoğraf 68 Pazırık Halısı, M.Ö. 5. yüzyıl	73
Fotoğraf 69 Pazırık halısı detay	73
Fotoğraf 70 Beyşehir Kubadabad Sarayı alçı kabartmaları, Av sahnesi.....	74
Fotoğraf 71 Kubadabad Sarayı çinilerinde süvari figürü.....	74
Fotoğraf 72 13. yüzyıla ait bronz Artuklu aynası	75

Fotoğraf 73 Artuklu aynasından detay	75
Fotoğraf 74 Gümüş kakmalı bronz şamdan, 12.-13. yy.	75
Fotoğraf 75 İnsan figürlü seramik kap	76
Fotoğraf 76 Süvari figürlü minai kase, 13. yy.	76
Fotoğraf 77 Süvari figürlü minai kaseden detay	76
Fotoğraf 78 At figürlü çini, Kubadabad Sarayı.....	79
Fotoğraf 79 Selçuklu seramik tabak	79
Fotoğraf 80 Konya Sarayı friz parçası, alçı kabartma	80
Fotoğraf 81 İncir Han'ın ana giriş kapısının her iki yanında yer alan güneş-aslan ikilisi	81
Fotoğraf 82 Güneş-aslan ikilisinin detayı	81
Fotoğraf 83 Memlük hükümdarı Sultan Baybars'ın altın sikkesi	82
Fotoğraf 84 Diyarbakır Ulu Cami aslan mücadelesi sahnesi	83
Fotoğraf 85 Diyarbakır Ulu Cami aslan mücadelesi sahnesi detayları	83
Fotoğraf 86 Karatay Kervansarayı'nda çörten motifi	83
Fotoğraf 87 Kayseri Sahabiye Medresesi'nde çörten motifi	83
Fotoğraf 88 Aslan figürlü çini, Kubadabad Sarayı	84
Fotoğraf 89 Yuvarlak madalyonlu ve çifte aslan figürlü kumaş	84
Fotoğraf 90 Selçuklu el yazmalarında çift aslan figürü	85
Fotoğraf 91 Selçuklu el yazmalarında aslan figürü	85
Fotoğraf 92 II. Kılıçarslan'ın Aksaray Meliki Melikşah'ın bakır sikkesi üzerindeki melek figürü	86
Fotoğraf 93 Melek figürlü taş panolar	86
Fotoğraf 94 Melek figürlü seramik tabak	87
Fotoğraf 95 Sekizgen çini levha.....	90
Fotoğraf 96 Divriği Ulu Cami cennet kapısından bitkisel süslemeler	92

Fotoğraf 97 Divriği Ulu Cami cennet kapısından detaylar	92
Fotoğraf 98 II. Kılıçarslan Köşkü'nden çini ayrıntı.....	93
Fotoğraf 99 Meyvelik, 12.-13. yy.	93
Fotoğraf 100 Alâeddin Cami minber girişi ve detayı	94
Fotoğraf 101 Bronz ecza kabı	94
Fotoğraf 102 İlhanlı bakır sikkesinde yıldız motifi	96
Fotoğraf 103 Sivas Gök Medrese portalinde yer alan yıldız motifleri	97
Fotoğraf 104 Sekiz köşeli yıldız çini ve çini haç, Karatay Müzesi.....	98
Fotoğraf 105 Konya Alâeddin Cami'nin künde-kârî minberinde yıldız motifleri	98
Fotoğraf 106 Geometrik şebekeli bronz gönye.....	99
Fotoğraf 107 Konya Alâeddin Camisi taç kapısından geçmeler.....	100
Fotoğraf 108 Sahabiye Medresesi taç kapısında yer alan geçme motifli taş işçiliği ...	100
Fotoğraf 109 Sultan Han'ın taç kapısından geometrik bezeme ayrıntıları	101
Fotoğraf 110 Selçuklu sanatında künde-kârî.....	101
Fotoğraf 111 Konya Alâeddin Cami geometrik çini bezeme ayrıntıları.....	102
Fotoğraf 112 Kayı Boyu'nun simgesi, üç yay bir ok.....	104
Fotoğraf 113 “Selçuklu'nun Kadınları”	107
Fotoğraf 114 “Doğurgan”	108
Fotoğraf 115 “Üretken”	109
Fotoğraf 116 “Egemen”	110
Fotoğraf 117 “Doğurgan”, Detay.....	111
Fotoğraf 118 “Üretken”, Detay1	111
Fotoğraf 119 “Üretken”, Detay 2.....	112
Fotoğraf 120 “Egemen”, Detay.....	113

TABLO VE ÇİZİM LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1 Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Adlandırılması	24
Çizim 1 Döküm tablası	15
Çizim 2 Döküm tekniği çizimi	15
Çizim 3 Sikke basım düzeneği	17
Çizim 4 Selçuklu sikkelerinde kompozisyon formları	23
Çizim 5 Bozkır atının farklı şekillerde görüntüsü	78
Çizim 6 Rumî motifleri.....	88
Çizim 7 Ejder rumî arası süsleme motifi	89
Çizim 8 Palmet motifinin çeşitleri	91
Çizim 9 Uçları çatallı bombeli yıldız motifleri.....	96
Çizim 10 Düz, üç çatallı ve lale biçimli alemler	104

KISALTMALAR

M.Ö	: Milattan önce
M.S	: Milattan sonra
Prof.	: Profesör
Dr.	: Doktor
CNRS	: National Center for Scientific Research
cm.	: Santimetre
mm.	: Milimetre
g.	: Gram
ç	: Çap
h	: Yükseklik
yy.	: Yüzyıl
no	: Numara
AH	: Hicretten sonra
°C	: Santigrat
ss.	: Sayfadan sayfaya
Bkz.	: Bakınız
TDK	: Türk dil kurumu
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Env. no.	: Envanter numarası

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu sikkelerinin görsel özelliklerini, Selçuklu kadın bedeni ve kimliği ile özümseyerek özgün eserlerin ortaya konmasını amaçlayan araştırmamızda, tasarımların temel hareket noktasını oluşturan Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri ve süslemeleri araştırılmıştır.

Anadolu Selçuklu dönemi, Doğu ve Batı arasında uzun, kalıcı bir köprü kuran, iki farklı uygarlığın önce karşılaşp çarpıştığı sonra da kaynaşıp ayrıştığı, ortaya benzersiz bir alaşım çıkarttığı yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemdir. Enis Batur'un "Doğu-Batı arası bir gök kuşağı" olarak nitelendirdiği bu dönemi, tarih kitaplarını okumanın, ardında bıraktığı yazılı metinleri, yapıları incelemenin yanı sıra sikkelerin izini sürerek gözlemlemek de mümkündür (Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 2-4).

Sikke kavramı, para düşüncesinin gelişimiyle yakından ilişkilidir. Neolitik dönemde ticaret düşüncesinin gelişmesi ile birlikte hayvanlar, tahıl ürünleri, çeşitli araç gereçler ve işlenmeden tartılan değerli madenler para yerine kullanılmıştır. Madenlerin boyut, ağırlık ve değerini belirten bir damga ile işaretlenmesi sonucunda külçe olarak bilinen çubuk para şekli ortaya çıkmış ve zamanla metal külçelerden sikkeye geçilmiştir.

Sikkeler, altın, gümüş, elektron, bronz gibi metallerden, taşınabilme ve kullanma kolaylığından dolayı yuvarlak formda, taklit edilememesi için de döküm ya da darp tekniği ile üretilmiştir.

Sikkelerle ilgilenen bilim dalı Nümismatik'tir. Bu alanın Arkeoloji, Paleografi, Filoloji, Tarih, Coğrafya, Din tarihi, Mitoloji, Kronoloji, Metroloji, Ekonomi Tarihi, Siyasal Tarih ve Sosyoloji gibi bilim dallarıyla yakından ilişkili olması, sikkelerin tanımının daha sağlıklı yapılabilmesi açısından önemlidir. Çünkü sikkeler, ticari ödeme aracı olmalarının ötesinde bir uygarlığın tarihini, coğrafyasını, ekonomisini, kültürünü, dini inançlarını ve sosyal yaşantısını aydınlatan tarihi bir belge niteliğindedir. Sikkelerin bu niteliği, incelediğimiz uygarlığın egemenlik sınırları, hükümdarlarının ünvanları ve

saltanat süreleri, ekonomik yapısı, inanç ve düşünce sistemleri, dili, resimleme anlayışı ve sanat etkileşimleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, Anadolu Selçuklu sikkeleri üzerinden dönemin sanat dalları arasındaki etkileşimleri özümseyerek, modern tasarımların oluşturulması amaçlanmıştır.

Araştırmamız kapsamında incelenen sikkeler, Türkiye’deki en zengin Selçuklu Koleksiyonu’na sahip olan Yapı Kredi Bankası Müzesi ve İzmir Arkeoloji Müzesi’ne bağlı olan Şevkullah Bal Koleksiyonu ile sınırlandırılmıştır.

Ulusal ve uluslararası kaynaklar kullanılarak elde edilen tez kaynaklarından, Anadolu Selçuklu dönemi sikkelerinin kronolojik sınıflandırıldığı Yapı Kredi Bankası Kültür Merkezi yayınlarından “Doğu-Batı Arası Gök Kuşağı” (1994) adlı kitap ve Anadolu Selçuklu sikkelerinin üzerinde bulunan süslemelerin plastik yönden ilk defa ele alındığı Gündegül Parlar’ın “Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler” (2001) adlı basılmış doktora tezi, araştırmamızın şekillendirilmesinde önem taşımaktadır.

Dört bölümden oluşan tezin birinci bölümünde; Nümismatik ve onun uğraşı alanı olan sikkeler genel hatlarıyla incelenmiştir. Kelime kökeni sikkeye dayanan Nümismatik biliminin ışığı altında, sikkenin insanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir unsur olmaya başladığı tarihi süreç incelenmiş, tanımları, özellikleri, basıldıkları madenler ve basım teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri genel özellikleri ile ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Anadolu Selçuklu hükümdarlarının bastırdığı 557 sikke incelenmiştir. Bunlardan dönemin özelliklerini en iyi yansıtan 41 sikke, Tablo 1’de görüldüğü gibi ham maddelerine göre adlandırılarak boyut-ağırlık, kesim yeri-tarihi, ön yüz, arka yüz ve ilgili koleksiyon olmak üzere tanımlanmıştır.

Üçüncü bölümde, Anadolu Selçuklu sikkeleri üzerinde yer alan süslemelerin dönemin sanat dalları arasındaki etkileşimi, Selçuklu sivil ve dini mimari yapıları, el sanatları, taş, ahşap, çini işçiliği ve tekstildeki örneklerle karşılaştırılarak irdelenmiştir. Sikkelerdeki süslemeler, kompozisyon özelliklerine göre yazılı, figürlü, bitkisel ve

geometrik olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca savaş aletleri, figürlü sikkelerde hakimiyeti sembolize eden bir amaç doğrultusunda çokça kullanıldığı için Gündegül Parlar'ın tabiriyle “Nesneli Motifler” adı altında sınıflandırılmaya dahil edilmiştir. Kompozisyon özelliklerine göre sınıflandırılan sikkelerin diğer sanat dallarıyla karşılaştırılmasında, sikkelerde kullanılan her bir süslemenin tanımına, sikke kompozisyonunda kullanım yerine ve sikkelerdeki temel işlevine değinilmiş, Selçuklu'nun hangi sanat dalında nasıl bir üslupta kullanıldığı ve varsa taşıdığı sembolik anlam dönemin inanç ve düşünce sistemi üzerinden ifade edilmiştir.

Dördüncü bölüm olan uygulama kısmında ise; Anadolu Selçuklu sikkelerinin görsel özellikleri kadın bedeni başta olmak üzere modern görsel imgelerle sentezlenmiş ve özgün bir eser ortaya konulmuştur.

1. BÖLÜM

NÜMİSMATİĞİN SİMGESİ “SİKKELER”

“Eski Yunan’da kanun anlamında kullanılan Nomos’tan türetilen eski Yunanca Nomisma/Noummos ve Latince Nummus sikke manasını taşımaktaydı” (Tekin, 2004: 317). Kelime kökeni sikkeye dayanan Nümismatik, “sikke bilimi” (meskûkât) olarak da bilinmektedir.

Nümismatik, “ticari ve kanuni değiş tokuş işlemlerinde ödeme aracı olarak kullanılan, yetkili kamu mercileri tarafından bastırılan ve üzerinde bir resmin yer aldığı darp edilmiş metal parçalarının incelenmesini esas alan”, Tarih biliminin alt dalıdır (Morrisson, 2002: 10). “Para koleksiyonculuğu da çoğu kez ‘Nümismatik’ olarak adlandırılır” (Türk Nümismatik Derneği, 2012).

Nümismatiğin temel malzemesi sikkelerdir. Ancak madeni ve kağıt paralar, madalyalar, nişanlar ve hatıra madalyonları gibi para formundaki kıymetli nesneler de nümismatik bilimi kapsamındadır. “Kendisine uğraşı alanı olarak nümismatiği seçen ve konuya bilimsel bir bakışla yaklaşıp, malzemeyi metotlu bir şekilde inceleyebilen kişilere de nümismat denir” (Tekin, 1994: 22).

Nümismatik bilimi, “madeni paraların (sikkelerin) tarihsel geçmişı, taşıdıkları özellikler, basım teknikleri, basıldıkları madenlerin özelliği, üzerlerinde bulunan yazı ve figürlerin analizi, paranın basıldığı dönemin ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısının araştırılması gibi çok değişik konuları kendisine ana konu olarak seçmiştir” (Paranın Tarihi, 2009).

19. yüzyıldan itibaren Müze bilimi halini alan Nümismatik, başta Arkeoloji olmak üzere, Paleografi, Din Tarihi, Mitoloji, Kronoloji, Metroloji, Coğrafya, Ekonomi, Ekonomi Tarihi, Siyasal Tarih ve Sosyoloji gibi bilim dallarıyla yakından ilişkilidir (Tekin, 1997: 51). Bu ilişki, sikkeyi estetik ilgi amaçlı bir nesne olmaktan çıkartıp, dönemi ile ilgili metin ve olaylarla bağlantısını kurarak büyük sikke serilerinin daha

geniş bir bakış açısıyla kendi genel durumu içinde değerlendirilmesini sağlar. Dolayısıyla sikkeler, kaybolmuş uygarlıkların, kentlerin ve yerleşimlerin yerlerinin kesin olarak belirlenmesi, aile ad ve ünvanları, egemenlik sınırları, dinsel inançları ve hatta ki kaybolmuş bir heykel, yıkılmış bir bina, o dönem var olan fakat şimdi yetişmeyen bir bitki hakkında bilgi vermektedir (Gökalp, 2009: 1-2). Ayrıca “bir devletin ya da bir kentin sadece ticari ve ekonomik durumunun aydınlatılmasında değil, aynı zamanda siyasal olaylarının aydınlatılmasında da yardımcı olur” (Tekin, 2004: 46). Bu sebepten sikkeler, ticari ödeme aracı olmalarının yanı sıra bulunduğu döneme ışık tutan birer tarihi belge niteliğindedir.

1.1. Sikkenin İcadı

İnsanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli unsur olmakla birlikte temel olarak ticarete kullanılan, bir değişim ve ödeme aracı olan, paranın icadı oldukça eskiye dayanmaktadır.

İnsanlar, yerleşik hayata geçmeden önce Paleolitik çağlarda göçebe olarak yaşamakta ve hayatlarını sürdürebilmek için gerekli olan her şeyi doğadan avcılık ve toplayıcılıkla temin etmekteydiler. Bu dönemde, kendi ihtiyaçlarını kendileri karşıladıklarından paraya ihtiyaç duymamışlardır. Mülkiyet bilincinin oluşmasıyla insanlar yerleşik hayata geçmiş, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak köyleri meydana getirmiş ve aralarında iş bölümü yapmaya başlamışlardır. Bu durum, ticaret düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır (Atlan & Baydur, 1984: 3).

“Mal değişimi (takas/barter) veya malın değerini saptamak ancak yerleşik düzene geçildikten sonra ortaya çıkmıştır” (Tekin, 1994: 22). Bu sayede insanlar kendilerinde olmayan şeyleri birbirleriyle değiştirerek elde etmişlerdir. “Örneğin bir inek satın almak isteyen biri, ineğin karşılığında birkaç adet kuzu veya belirli bir miktar tam tartılmış maden vermek zorundaydı” (Karwiese, 1995: 12). Fakat bir süre sonra insanlar değiştirmek istediklerini karşılarındakilerde bulamayınca onun yerine aynı değerde başka bir şey almaya başlamışlardır. Bunun sonucunda, “malın ya da eşyanın

Sikke tipine en yakın uygulamalar, Asurlu egemenlik alanını kapsayan Zincirli⁶ bölgesindeki kazılarda görülmüştür. M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen bir definde disk şeklinde külçeler bulunmuştur. Külçelerden birkaçının üzerinde, Aramice⁷, kral Barrekub'un⁸ adı yazılı olduğu için bu buluntular sikke düşüncesinin ilk uygulamaları olarak kabul edilmiştir (Tekin, 2008: 19).

Fotoğraf 3 Gümüş ingot, (Çap: 8,600 cm., Ağırlık: 255,480 g.), M.Ö. 730 civarı, Türkiye, Zincirli (British Museum, Web, 2015)

“...Sikkenin para olarak kullanılan metal külçelerden farkı, sikkenin ağırlığının birim esasına dayalı belli bir ağırlık ölçüsünde önceden ayarlanması ve kimliğini gösteren bir işaret ile damgalanmış olmasıdır. Çünkü sikke üzerindeki damga, metal külçenin önceden tartıldığına resmi işarettir. Metal külçeden sikkeye geçiş birden olmamıştır, aksine oldukça yavaş ilerleyen bir süreçtir” (Carradice & Price, 2001: 16).

“Sikke, ticaret hacmindeki büyümeye koşut olarak mal ve hizmetlere ilişkin (savaş giderleri, kamu harcamaları, kamu çalışanlarının ücretlerinin ödenmesi, vergi gibi) ödemelerin standartlaştırılmasında daha kolay bir yönteme ihtiyaç duyulduğunda

⁶ Antik adı Aramice’de Sam’al olan, Gaziantep’in İslahiye ilçesinin kuzeyinde yer alan Fevzipaşa bucağına bağlı köy (Zincirli (Sam'al) Ören Yeri, 2013).

⁷ Sami dillerinin batı lehçelerini içine alan ve milattan önceki dönemlerde kullanılmış olan ölü bir dil (TDK).

⁸ Barrakib, Sam’al şehir devletinin kralıdır (Lemaire, 2013: 94).

icat edilmiştir” (Gökalp, 2009: 3-4). Ancak ilk sikkelerin, ticaret ya da günlük alışverişten ziyade askerlerin ücretlerinin ödenmesi gibi özel ya da sınırlı amaçlar için basılmış olduğu düşünülmektedir.⁹

M.Ö. 5. yy.’da yaşamış olan Herodotos, ilk kez altın ve gümüş sikke basan ve kullananların Lydialılar olduğunu söyleyerek sikkenin icadı ile ilgili ilk bilgiyi vermiştir. Ayrıca M.Ö. 2. yy.’da yaşamış olan yazar Pollux da, ilk sikkeler için, M.Ö. 6. yy.’da yaşamış olan Kolophonlu Ksenophanes’in sözlerine dayanarak Lydia’lıların adından bahsetmektedir (Tekin 1998: 5-6).

“1904-1905 yıllarında British Museum adına D.G. Hogarth başkanlığında Ephesos’taki Artemis Tapınağı’nda yürütülen kazılarda çok sayıda elektron sikke ele geçirilmiştir¹⁰” (Tekin, 2010: 49). Bu sikkeler, günümüze kadar gelen erken dönem elektron sikkelerine ilişkin en önemli buluntulardır. Ancak, “Ephesos Artemis Tapınağı’nda bulunan elektron sikkelerin tarihlendirilmesi tartışmalıdır” (Weißl, 2008: 90). “M.Ö. 700 civarında basıldığı düşünülmektedir” (Kagan, 1982: 359). “Bugünde yaygın görüş, ilk sikkelerin M.Ö. 650-600 tarihleri arasında bir yerde, yani M.Ö. 7. yy. ikinci yarısında basıldığı şeklindedir” (Tekin, 2008: 55).

⁹ Sikkenin karakteri ve özelliğine uygun olarak ortaya atılan teoriler, yazınsal ve belgesel kanıtların eksik oluşundan dolayı ilk sikkelerin işlevi hakkında bizlere kesin bir bilgi vermemektedir (Tekin, 2008: 20).

¹⁰ Sikkelerden bir kısmının üzerinde hiçbir işaret veya tasvir yoktu; bir kısmının üzeri kazıma çiziklerle kaplıydı; bir kısmında ise hayvan (aslan başı) tasvirleri vardı. Ancak hepsinin ortak noktası arka yüzlerinde bir çukurluk bulunmasıydı (Tekin, 2010: 49).

Fotoğraf 4 1904-1905 Efes Artemis Tapınağı'nın temelinde bulunan sikkeler
(Konuk, 2012: 46)

Arkeolojik araştırmalar sonucunda, “Dünyanın ilk sikkeleri, Sardis¹¹ merkezli Lidya Krallığı’nda ortaya çıkmıştır” (Konuk, 2013: 126).

“En erken tarihli sikkeler ‘beyaz altın’ olarak adlandırılan elektrondan¹² yapılmıştır” (Wallace, 1987: 385). Lydialılar tarafından doğal elektrondan yapılan bakla tanesi şeklindeki sikkelerin ön yüzleri önceleri düz, sonra çizgili daha sonra resimlidir. Arka yüzlerinde ise bir, iki veya üç tane derin dört köşe, dikdörtgen veya üçgen vardır (Gökalp, 2009:4). “Tarihteki ilk madeni para olma özelliği taşıyan Lidya parası, darp suretiyle basılmıştır” (Paranın Tarihi, 2009).

Bordeaux Üniversitesi’nde CNRS’de çalışan Koray Konuk, resimli Lydia sikkelerinden şöyle bahseder: Bunların ön yüzünde bazen bir bazen ise iki aslan başı ve arka yüzünde ise iki adet kare zımba izi bulunmaktaydı (2013: 126).

Fotoğraf 5 Elektron 1/6’lik stater Lydia, M.Ö. 650-600, British Museum, Londra
(The First Coins, Web, 2015)

“...İlk sikkeler elektrondan basılmış olsa da Alyattes’in oğlu Kral Kroisos döneminde (M.Ö. 561-547) elektron sikke basımı terk edildi ve hem altın hem gümüşten (iki ayrı metalden) sikkeler basıldı” (Tekin, 2010: 48). Dolayısıyla, Lydia

¹¹ Manisa’nın Salihli ilçesine bağlı Sart kasabası yakınlarında bulunan ve Lydia devletine başkentlik yapmış antik kent (Panoramio, 2014).

¹² Doğada bulunan altın, içinde gümüş, bakır ve başka madenleri de barındırabiliyor. Saf hale getirilmesi için işlemden geçmesi gerekiyor. Doğal altın, içerdieği gümüş oranına göre elektron olarak adlandırılabilir. Modern analizler Paktolos’un (bugünkü Manisa Sart çayı) alüvyonlarından elde edilen elektrondaki gümüş miktarının %20-30 ve altın miktarının %70-80 olduğu halde, bu elektronlardan basılan sikkelerde altın oranının %55, gümüş oranının %45 olduğunu gösteriyor (Tekin, 2010: 48).

Krallığı'nın ilk sikkelerinin Kral Alyattes (M.Ö. yaklaşık 610-561) zamanında basıldığı düşünülmektedir.

Fotoğraf 6 Lydia Kralı Kroisos'un altın sikkesi, M.Ö. 550, British Museum, Londra
(The First Coins, Web, 2015)

Yazılı antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular ilk sikkeleri yapanların Lydia'lılar olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu durum, sikke için en erken tarihlenebilir arkeolojik tabakadaki Lydia sikkelerinin çokluğu, Lydia'nın en eski sikkelerin yapıldığı doğal elektron kaynağına sahip olması ve Lydia krallığının sembolü olan aslan başlı sikkelerin Sardes darphanesinde kalıntılarına rastlanması ile ilgilidir (Tekin, 2010: 49).

“Lidya Bölgesi'nde Sardes'te icat edilen sikke, İonialılar tarafından geliştirilmiştir” (Jones 1998: 259). Batı İonia bölgesindeki kentler, Lydia Krallığı'nda icad edilen sikkelere kimlik ve kullanım alışkanlığı kazandırmıştır. “...Sikke basımı önce İonia'ya ve giderek Anadolu'nun tüm batısına ve oradan da Yunanistan'a geçmiş, İtalya'nın güneyindeki ve Sicilya'daki Grek koloni kentlerine kadar yayılmıştır” (Tekin, 1994: 26).

1.2. Sikke Tanımı

Kelime kökeni Arapça olan sikke, “damga veya nakış basmak için hazırlanmış kalıp, demir kalıp demektir” (Tekin, 2009: 179).

Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü’nde ise sikke “devlet tarafından ağırlık, ayar ve değeri saptanarak, altın, gümüş, bronz, alüminyum gibi madenlerden basılan para” şeklinde tanımlanmaktadır (2015: 1).

Sikke konusunda yapılan çoğu tanımlamalar, temel olarak benzer görüşleri yansıtmakla beraber bazı farklı bilgi ve ayrıntıları da içermektedir.

Prof. Dr. Oğuz Tekin sikkenin genel tanımını şöyle yapar:

“...sikke; ağırlığı, içindeki değerli maden miktarı ve boyutu ayarlanmış; üzerinde, istenildiğinde onu basan ve tekrar geri almayı garanti eden yetkili idarenin ya da devletin arma veya işaretini taşıyan, taşınabilme ve kullanma kolaylığından dolayı genelde yuvarlak (disk şeklinde) olan ve ana maddesinin metal olduğu bir ödeme aracıdır” (1994: 22).

Sikkenin ön ve arka yüz olmak üzere iki yüzü vardır. Ön yüz, sikkenin en önemli karakteristik ifadelerinin yer aldığı ana yüzüdür. Genellikle sikkelerin ön yüzünde en az bir tip (resim) ve bazen bu resmin etrafında veya yanında bir lejand¹³ (yazı) yer alır. Ayrıca ön yüzde çok yaygın olmasa da işaret ve semboller görülebilir (Gökalp, 2009: 2). Sikkelerin arka yüzü, önceleri hiçbir işaret ya da tip olmadan düz bırakılmıştır. “Diğer bazıları kazıma çizgilerle doldurulmuş, bazılarının arka yüzlerinde de bir veya birkaç inkus¹⁴ vardır” (Kroll & Cahill, 2010: 146). Daha sonra içine resim veya benzeri semboller oyulabilen bu inkusların yerini ön yüzdeki gibi ikinci bir resim almış ve bu resmin etrafında onu açıklayan bir yazıya yer verilmiştir.

¹³ Sikke üzerinde yer alan yazıya ‘lejant’ denir. Latince “okumak” anlamına gelen legere kelimesinden gelmektedir. Lejantlardan sikkeyi basan halkın veya hükümdarın adını, sikke basımından sorumlu magistratın adını, sikke tipini açıklayıcı bilgiyi, sikke kalıpcısının adını (Sicilya’da uygulanır), tarih ve birimini öğrenebiliriz (Tekin, 1997: 29).

¹⁴ Basım aşamasının ilk zamanlarında, sikke darbı sırasında, üzerine çekiçle vurulan üst kalıp ıstampasının sikkenin arka yüzünde bıraktığı çukurluğa inkus denir (Gür, 1976: 9).

“Sikkenin tanımında bir ayrıntı daha önemlidir. Genellikle sikkede arka yüzler çapraz konumdadır. Ön yüz, saat gibi kabul edilirse, sikke iki parmak arasında tutularak, çevrildikten sonra arka yüzün yönü, ön yüzdeki saat konumuna göre belirlenir” (Karwiese, 1995: 18-19).

1.3. Sikke Hammaddeleri

Neolitik dönemde bakır, demir, altın, gümüş, kurşun, çinko ve arsenik gibi değerli maden yatakları keşfedilmiş ve “Kalkolitik Çağ’la beraber başta bakır olmak üzere madenler işletilerek süs eşyasından savunma silahlarına kadar tüm alanlarda kullanılmaya başlanmıştır” (Başak, 2008: 15). Madenlerin kullanıldığı alanlardan biri de sikkelerdir.

“Eski çağda sikkelerde başlıca dört metal kullanılır. Bunlar; elektron, (altın ve gümüş karışımıdır), altın, gümüş ve bronzdur. Sikke metallerinin sağlandığı yerlerde birinci sırada madenler yer alır. Savaş sonrasında elde edilen ganimetler de sikke metali için bir kaynaktır. Birtakım değerli kap kacakların eritilerek bunlardan sikke yapıldığı veya var olan sikkelerin tedavülden toplanarak bunlardan yeni sikkeler basıldığı bilinir” (Tekin, 2006: 6).

Sikke basımında bakır ve çok yaygın olmamakla birlikte demirin kullanıldığına dair bilgiler vardır. “Roma Dönemi’nde İtalya ilk olarak bakır veya değişik şekillerdeki bakır alaşımlarına başvurmuştur” (Morrisson, 2002: 127).

“Demir, sikke basımı için elverişli bir metal olmamasına rağmen, Peleponnesos’ta¹⁵ bulunmuş birkaç demir sikke vardır; ayrıca yazılı kaynaklarda M.Ö. 5. yüzyıl sonlarında Byzantion’da (İstanbul), M.Ö 4. yüzyılda da Klazomeniai’de (Urla) demir sikke kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur, fakat günümüze kalmış bir örnek yoktur” (Tekin, 1998: 4).

¹⁵ Mora Yarımadası

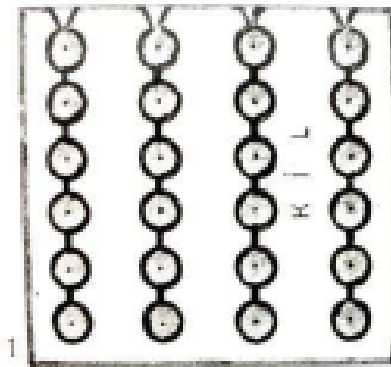
1.4. Sikke Üretim Teknikleri

Sikkelerin basımında döküm tekniği, çekiç ile darp tekniği ve mekanik darp tekniği kullanılmıştır.

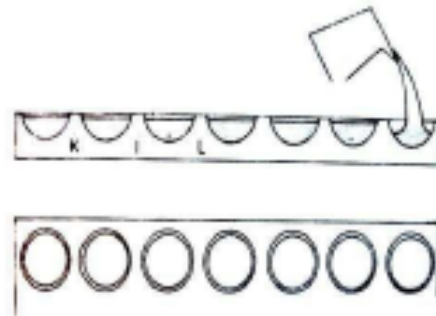
1.4.1. Döküm Tekniği

“Döküm işlemi, içine üretilmek istenen nesnenin biçimine sahip bir boşluk bulunan kalıplara sıvı metalin doldurulması ile yapılmaktadır” (Aran, 2006: 6). “İlk döküm teknolojisi, eritilmiş sıvı bakırın, genellikle balçıktan yapılmış bir kalıp içine akıtılışı temeline dayanmıştır” (Dökümcülük Tarihçesi, 2015).

Arkeolojik bulgular, döküm tekniğinin M.Ö. 4000 yıllarından başlayan bir geçmişi olduğunu göstermektedir. “Eski Çağ’da kullanılan eritme ocaklarında genellikle bakır cevheri ile odun, tabakalar halinde doldurulur ve ayakla çalışan keçi derisi körükler yardımıyla eritilen metal, taş veya kilin işlenip pişirilmesiyle elde edilen kalıplara dökülürdü” (Aran, 2006: 7).

Çizim 1 Döküm tablası

Çizim 2 Döküm tekniği çizimi

(Kaynak: Stefan Karwiese Arşivi)

“M.Ö IV. yüzyıldan itibaren taştan, pişmiş topraktan ya da bronzdan yapılmış döküm tablaları, ya ‘ana sikke’den ya da eyalet atölyelerine dağıtılmış sikke üretiminde kullanılan resmi kalıptan (matris) yapılmıştır” (Gökalp, 2009: 6). Ancak arkeolojik verilerin az olmasından dolayı antik ham sikkelerin döküm tekniği ile üretilmesi konusunda kesin bir bilgi yoktur.

1.4.2. Çekiç ile Darp Tekniği

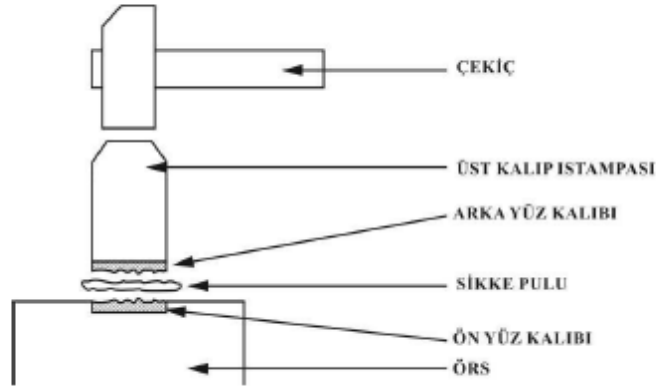
Darp tekniği, Eski Çağ’da küçük bir ev şeklinde basit bir atölye olan darphane adı verilen mekanlarda el ile yapılırdı. Bir darphanenin içerisinde, örs, ocak, tartı, kalıpcı aletleri, kalıplar ve çekiç bulunuyordu (Tekin, 1994: 23).

“Bir hakkak göz nuruyla ufak bir sikkenin üzerindeki hükümdar portresini, bir tanrıçayı, bir yapıyı hakke diyordu ve bu oldukça ustalık gerektiren bir işti. Üstelik sözü edilen dönemde mercek, büyüteç gibi araçlar henüz bulunmuyordu. Kalıplar ters olarak, sola bakılarak kazılıyor, fakat sağa bakması düşünülüyor, rölyef (yüzeyden biraz yüksekte) şeklinde çıkması gerekiyordu” (Tekin, 2006: 7).

Prof. Dr. Oğuz Tekin, çekiç ile darp tekniğinin işleyişini şöyle açıklar:

“Eritilerek çubuk haline getirilmiş metalden kesilen ya da sikke boyutundaki yuvarlak sığ kalıplara¹⁶ dökülen metalden elde edilen sikke pulu, ısıtılarak, örs üzerindeki yuvaya yerleştiriliyor; bu pulun da tam üstünde arka yüzün hakkedilmiş olduğu kalıp tutuluyor ve bu kalıbın üstüne çekiçle vurularak, iki kalıp arasında sıkışan pula kalıplardaki resim, işaret veya yazının çıkması sağlanıyordu” (1994: 23).

¹⁶ Sikkenin yapıldığı kalıplar bronz, demir ve çeliktendir (Yılmaz, 1984: 31).

Çizim 3 Sikke basım düzeneği

(Tekin, 1994: 23)

Darp işleminin işleyiş şekline bakılırsa burada dört kişinin çalışması gerektiği düşünülebilir. “Bir kişi ocakta ısıtılmış olan pulu alıp örs üzerindeki ön yüz kalıbının üstüne yerleştirirken, ikinci kişi arka yüz kalıbının bulunduğu ıstampayı pulun üzerinde tutuyor, üçüncü kişi çekiçle ıstampayı vuruyor ve dördüncü kişi de basılı sikkeyi kaldırıyordu” (Tekin, 2008: 24).

M.Ö. 6. yy.’dan itibaren devam eden darp yönteminin yaygın bir şekilde kullanılmasının nedeni, kolayca taklit edilememesidir. “Bu teknik çok az değişikliklerde 17. yüzyılda, darp makinasının Avrupa’da yapılmasına kadar devam etmiştir” (Artuk & Artuk, 1970: 51).

1.4.3. Mekanik Darp Tekniği

Mekanik darbın kullanımı 15. yüzyıla dayanmaktadır. Bu teknik, Fransa’da 17. yüzyıldan itibaren kullanılırken, İngiltere’de 17. yüzyılda sadece madalyon üretiminde kullanılmıştır. Çeşitli icatlarla geliştirilen mekanik darp tekniği, hem düzgün kalınlıkları olan yuvarlak sikke pulunun üretilmesine olanak sağlamış hem de zor çap ve ağırlık oluşturarak sikkelerin taklit edilmesini zorlaştırmıştır (Gökalp, 2009: 7).

“16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar birçok farklı mekanikleştirilmiş darp yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler arasında ilki ‘merdaneli pres’ makinesi yer alır. Merdanelinin üzerinde bir sıra sikke kalıbı bulunur ve altta bulunan metal bir plakaya sikkeleri basar. Bu plakalar daha sonra kesilerek sikkeler plakadan ayrılır. Diğer bir yöntem olan ‘kaldıraçlı pres’ ise, özellikle İspanya ve German ülkelerinde yaygındır. Bu sikke basma makinesi, kollarını bir çok kişinin hareket ettirdiği, içinde dik vidasıyla, artan bir kuvvet ile basım işlemini gerçekleştiren dökme çatıya sahiptir. Ancak buhar makinesinin sikke basımında kullanılmasıyla yeni bir çığır açılmıştır. En son elektiriğin basımda kullanımı ile sikkeye tek bir darbe ile ön yüz, arka yüz ve kenar betimi basan bir yöntem kazandırılmıştır” (Gökalp, 2009: 8).

2. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SİKKELERİ

Anadolu Selçuklu dönemi, Doğu ve Batı arasında uzun, kalıcı bir köprü kuran, iki farklı uygarlığın önce karşılaşp çarpıştığı sonra da kaynaşıp ayrıştığı, ortaya benzersiz bir alaşım çıkarttığı yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemdir (Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 2-4).

Anadolu Selçuklu devletinin hükümdarlık ve bağımsızlık süresince bastırılmış olan sikkeleri, devletin kuruluş, yükselme ve çöküş dönemlerinde genel olarak çok fazla değişim göstermemiş, sadece dönemin ekonomisine göre maden ayarı ve ölçülerinde düzenlemelere gidilmiştir. Bu sikkeler, kuruluş döneminde batı ve geleneksel doğu kültürlerinin kısmi olarak etkisinde kalsa bile kendine has bir karakter taşımaktadır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 22).

2.1. Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Genel Özellikleri

“Anadolu Selçuklu sikkelerinde üç cins maden görülmektedir. Bunlar; bakır (Fels), gümüş (Dirhem), altın (Dinar) dır” (Parlar, 2001: 136). “584 yılından itibaren bastırılmış olan paralarda altına ‘dinar’¹⁷ ve gümüşe ‘dirhem’ denilmeye başlanılmıştır” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 49).

Selçuklular’ın kuruluş döneminde, altın önceleri az elde edildiği için bakır sikkelere ağırlık verilmiştir. Bakır sikkelerin işçiliği genellikle biraz kaba ve düzensizdir. Selçuklular’ın ilk dönemde kullandıkları bakır felslerin boyutları 18 mm. ile 32. mm., ağırlıkları ise 2.05 gr. ile 11.90 gr. arasında değişmektedir (Parlar, 2001: 113).

¹⁷ Dinar kelimesi Denarius’dan gelmiş ve altın sikkelere de dinar denmiştir. Ancak Arapların bu altın sikkelere ne sebeple dinar dedikleri kayıtlarda bulunamamıştır” (Parlar, 2001: 111).

Selçuklular'ın para sisteminin ana ölçüsü, dirhem olarak bilinen gümüş sikkedir. Selçuklu dirhemlerine “Akça-i Rum” da denilmiştir (Togan, 1981: 301). “Dirhemler 16 karat ve resmi ağırlıkları da 3.086 gramdır” (Hinz, 1955: 5). Ancak Selçuklu meskukatındaki dirhemler, 21 mm. ile 24 mm. arasındaki boyutlarda olup ağırlıkları 2.52 gr. ile 2.95 gr. arasında değişmektedir (Parlar, 2001: 113).

Selçuklular'ın yükselme döneminde dirhemın yanı sıra dinar da kullanılmıştır. “Selçukluların resmi ‘dinar’ ağırlığı 24 karat ve 4.81 gramdır” (Hinz, 1955: 3). “...Dinarların boyutlarının 23 mm. ile 28 mm. arasında değiştiği bilinmektedir” (Parlar, 2001: 113).

“Anadolu Selçuklularında ilk kez altın ve gümüş sikke bastıran II. Kılıç Arslan'dır” (Tekin, 2011: 212).

Temelde madenin cinsine göre değer taşıyan sikkeler, belirli gram ve ölçülere göre şekillendirilen madeni parçanın yüzeyine yazı veya figürlü ibarelerin darp edilmesiyle salt bir maden olmaktan çıkarak anlam kazanmıştır. Bu işlemler devletin kontrolü altındaki darphane adı verilen mekanlarda dövme tekniği ile gerçekleştirilmiştir (Çaycı, 2008: 58-59).

“Selçuklular döneminde 45 yerde para darp edilmiştir. Bunun 18 mahallinde Selçuklular bizzat kendileri darp yapmış, 4 merkezde Şehzade Sancağı olarak ve 23 yerde de yerel olarak müesseseler kurulmuştur. Selçuklu hükümdarlarının bizzat darp yaptığı yerler; Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Ermenek, Develi, Tokat, Erzincan, Malatya, Dinar, Sandıklı, Beyşehir, Bayburt, Hasangazi, Altınhisar, Ververen, Yabanlu, Gümüşhacıköy'dür. Şehzade Sancağı olarak darp yapılan merkezler ise; Tokat, Malatya, Ankara ve Erzurum'dur. Bunların dışında 23 yerel darp merkezlerinde faaliyette bulunulmuştur. Tarımsal üretimin daha ziyade Batı Anadolu'da yoğun olmasından dolayı Milas, Denizli, Eğirdir, Uluborlu, Burdur ve Manisa; liman şehirleri olmalarından dolayı da, Antakya, Alanya, Sinop, Samsun, Bafra, Kastamonu ve Bartın darp yapılan merkezlerdendir” (Parlar, 2001: 23).

“Anadolu Selçuklularının sikkelerinde ön yüzde sultanın adı, ünvanları, sıfatları, ayetler, Kelime-i Tevhid, besmele, dua ve niyazlar yer alır” (Tekin, 2011: 212). “Sikkeler üzerinde sultanların ünvanlarının yer alması, ilk defa Büyük Selçuklular

zamanında başlayan bir uygulama olmuştur” (Artuk, 1966: 626). Her hükümdar, sikkelerinde farklı ünvanlar kullanmışlardır.

“Bu ünvanlar, ‘Sultanü’l Azam (En Büyük Sultan)’, ‘Sultanü’l Muazzam (Büyük Sultan)’, ‘Gıyasüdünya Ve’d Din (Din ve Dünyanın Yardımcısı)’, ‘Sultanü’l Kahir (Düşmanları Kahreden Sultan)’, ‘Sultanü’l Galib (Muzaffer Sultan)’, ‘İzzetüdünya Ve’d-Din (Din ve Dünyanın Direği)’, ‘Ebülfeth (Fetih Babası) Yardım Eden Melik, Dinin ve Dünyanın Yardımına Koşan’, ‘Allah’ın Rızası ile Sultan, Allah’ın Emri ile Galip Gelen’, ‘Din ve Dünyanın Kıymeti’, ‘Muzafferlerin Babası’, ‘Din ve Dünyanın Yücelticisi’, ‘Allah’ın Yardımıyla Galip Gelmiş Melik’, ‘Müminlerin Emir’inin Yardımcısı’, ‘Allah’ın Dünyadaki Gölgesi’, ‘Allah’ın Alemleri Üzerindeki Gölgesi’, ‘İzzet İktidar Allah’ındır’, ‘Din ve Dünyanın Temel Direği’, ‘Müminlerin Emir’inin Tanığı’, ‘Minnet Allah’ındır’, ‘Mülk Allah’ındır’, ‘Din ve Dünyanın Yücesi’, ‘Ululuk Allah’a Mahsustur’, ibareleri sikkelerde okunmaktadır” (Parlar, 2001: 12).

Selçuklu sikkelerinin üzerinde yer alan yazılar, kavisli daireler veya kare çerçeveler ile kuşatılmıştır.

“Sikkenin daire biçimli oluşundan kaynaklanan kompozisyonun merkezine kelime-i tevhid ve benzeri ifadeler yerleştirilmiştir. Dairenin dışı doğru açılan bölümlerinde; dönemin İslam halifesinin ismini, parayı bastıran sultanın ismi takip etmiştir. Daha sonra sikkenin basım yeri ve tarihi ile Kur’an-ı Kerim’den seçilen muhtelif Ayetlere yer verilmiştir” (Alptekin, 1971: 436) (Bkz. Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7 I. Alâeddin Keykubad’ın adına kestirilen altın sikke

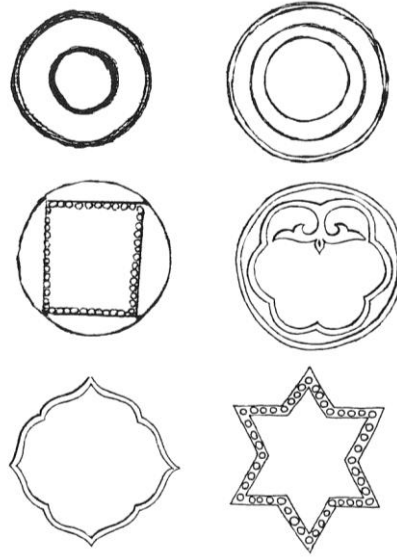
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 31)

“Bazı sikkelerde, paranın basım yeri yazılırken, başlangıcına besmelenin tamamı (Bismillahi-rahman-i’rrahim), bazılarında ilk kısmı (Bismillah) yazılırken, bazılarında Besmele hiç yazılmamıştır” (Çetin, 2006: 192).

“Selçuklu sikkelerinin kompozisyon düzenlemelerinde kaligrafi, ön plandadır. Selçuklu sikkeleri her iki yüzü itibariyle Arap kaligrafisiyle düzenlenmiş ve bu gelenek halinde sürdürülmüştür” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 24). Bu düzen, Selçuklu sikkesinin karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. Ayrıca Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri, atlı süvariler, büst tarzında insan portreleri, aslan-güneş tasvirleri, fantastik figürler, bitkisel ve geometrik motifler gibi oldukça zengin tasvirlerle şekillenmiş; sülüs ve çoğunlukla kûfî yazı kuşakları ile tamamlanmıştır.

2.1.1 Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Kompozisyon Formları ve Biçimleri

Anadolu Selçuklu sikkelerinin kompozisyon formları, Çizim 4’de görüldüğü gibi daire, kare, altı dilimli gül yaprağı, yonca ve yıldız şekillerinden oluşmaktadır. Kompozisyon biçimleri tek daire, iki veya üçlü daire, yada inci dizisi bordürden meydana gelerek sikkedeki yazı yada figürü çevrelemektedir. Kompozisyon formlarından daire, kompozisyon biçimlerinden ise inci dizisi bordürler ile düz daireler, sikkelerde yaygın olarak kullanılmıştır (Parlar, 2001: 137-138).

Çizim 4 Selçuklu sikkelerinde kompozisyon formları
(Parlar, 2001: 177)

2.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Hükümdarlarının Sikkeleri

“Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurucusu, Süleyman Şah’ın (1075-1096), I. Kılıç Arslan’ın (1092-1107) ve Şehin Şah’ın (1110-1116) sikkelerine henüz rastlanmamıştır” (Parlar, 2001: 13). Ancak istisnai bir kaynakta I. Kılıç Arslan’ın sikkesinin var olduğu iddiası¹⁸ söz konusudur. Bununla ilgili genel bir bilgi ve görsel mevcut olmadığı için bu üç sultanın haricindeki Selçuklu sultanlarının bastırdıkları sikkeler Tablo 1’deki adlandırılmaya göre incelenecektir.

¹⁸ Kılıçarşlan’ın sikke bastırmış olduğu son yıllarda yapılmış olan bazı araştırmalar sonucunda öğrenilmiştir. I. Kılıçarşlan, bakır sikke yani fels bastırmış veya Bizans sikkesi üzerine ikinci bir baskı yapılmak suretiyle hükümdarlığının sikkesi tedavüle çıkarılmıştır. Bizans etkisinden uzak felsin üzerinde, süvari tasviri görülmektedir ve sultanın baba adı ile es sultan sıfatı ve kendi adı yer almıştır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 42).

Tablo 1 Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkelerinin Adlandırılması

Hammaddesi	Altın	Gümüş	Bakır
Adı	Dinar	Dirhem	Fels

2.2.1. I. Rükneddin Mesud'un Sikkeleri

“I. Kılıçarslan’ın oğlu olan Rükneddin Mesud, Anadolu Selçukluları’nda ilk sikke bastıran hükümdar olarak kabul edilmektedir. Anadolu’yu vatan yapabilmek için büyük çabaları dolayısıyla döneminde ‘Sultan’ ünvanına layık görülmüştür” (Turan, 1995: 195).

I. Mesud’un sikkelerinde, “ön yüzde Bizans imparatoru (ya da Bizans imparatoru tarzında betimlenmiş) Mesud’un kendisi yer alıyordu” (Tekin, 2011: 212). Bu sikkeler, Bizanslılarla müşterek kestirilmiş bakır sikkeler olup üzerlerinde darp yeri ve tarihi yoktur.

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Muazzam, Mesud Bin Kılıçarslan.

Fotoğraf 8 I. Mesud’un müşterek sikkesi

(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 22)

Sikke 1	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm. 4,25 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Belli değildir.
Ön Yüz	: Başı boncuk haleli, kare bölmeli elbise giymiş olan Bizans İmparatoru I. Alexius Comnenos'un figürü bulunmaktadır. Sağ elinde küre ve diğer elinde hakimiyet asasını tutmaktadır.
Arka Yüz	: I. Mesud'un ünvanı olan "Sultanü'l Muazzam" ibaresi yer almaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8202

2.2.2. II. İzzeddin Kılıçarslan Sikkeleri

Selçukluların kuruluş döneminde sadece bakır sikkeler bastırılırken, bu dönemden itibaren altın, gümüş ve bakır madenleriyle yeni birimlerde sikkeler bastırılmaya başlanmıştır. Bu sebepten sikkelerin klasikleşip değişmez bir norma kavuştuğu II. İzzeddin Kılıçarslan dönemi, ilk büyük sikke devriminin yapıldığı dönem olarak kabul edilmektedir (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 49).

"Selçuklularda, ilk dinar yani altın ve dirhem yani gümüş sikke II. Kılıç Arslan döneminde basılmıştır" (Turan, 1995: 235).

II. Kılıç Arslan sikkeleri hem figürlü hem figürsüz olarak kestirilmiştir. Bakır sikkelerinde genel olarak sultanı simgelediği düşünülen süvari tasviri görülmektedir.

"....Kılıçarslan, altın ve bakır sikkelerinde 'Kılıç bin Mesud' 'Mesud'un oğlu' ibaresini kullanmış olduğu halde gümüşlerinde sadece Kılıçarslan ibaresini kullanmıştır" (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 49).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es-Sultan Ül Muazzam, İzzed-Dünya Ved-din, Kılıç Arslan Bin Mesud.

Fotoğraf 9 II. Kılıçarslan’a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 23)

Sikke 2	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 25 mm. 3,10 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya 582 “AH (1186-7)”
Ön Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8210

Fotoğraf 10 II. Kılıçarslan’a ait gümüş sikke
(Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu, Web, 2015)

Sikke 3	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm. 3,43 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 581
Ön Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: İzmir Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 660

Fotoğraf 11 II. Kılıçarslan'a ait bakır sikke
(Topraktepe & Şentürk, 2009: 74)

Sikke 4	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 21 mm., 3,80 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Belli değildir.
Ön Yüz	: Başlı haleli süvari figürü, şaha kalkmış bir atın üzerinde yer almaktadır.
Arka Yüz	: “Es-sultan’ül muazzam Kılıç-Arslan bin Mes’ud” ibaresi bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8330

II. Kılıçarslan, kendi döneminde ülkeyi meliklik bölgelerine ayırmış ve 12 oğlunu da buralara yerleştirmiştir. Melik, sultana bağlı ancak siyasal ve ekonomik yönden bölgesinde bağımsız olan bir nevi eyalet valisi olduğundan melikler de para bastırmışlardır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 47).

“Kutbeddin Melikşah’a	: Sivas ve civarı
Rükneddin Süleymanşah	: Tokat ve havalisi
Nureddin Sultanşah’a	: Kayseri bölgesi
Mugisiddin Tuğrulşah’a	: Elbistan bölgesi (sonra Erzurum)
Muizzeddin Kayserşah’a	: Malatya ve civarı
Muhyiddin Mesud’a	: Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir
Gıyaseddin Keyhüsrev’e	: Uluborlu ve Kütahya
Nasreddin Berkyaruk Şah’a	: Niksar ve Koyulhisar
Nizameddin Argun Şah’a	: Amasya bölgesi
Aslan Şah’a	: Niğde ve civarı
Sencer Şah’a	: Ereğli ve güney uçları

Gevher hatundan olan İsmet’e de 602 senesinden sonra Kayseri bölgesi melikliği verilmiştir” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 48).

Bu meliklerin bastırdıkları sikkelerden bazıları şunlardır:

Fotoğraf 12 Tokat Meliki Süleyman Şah’a ait bakır sikke
(Topraktepe & Şentürk, 2009: 76)

Sikke 5	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 29 mm., 7,60 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Belli değildir.
Ön Yüz	: Dört nala koşan at üzerinde başı haleli süvari figürü görülmektedir. Atın kuyruğu bağlıdır. Süvarinin elinde üç çatalı mızrak, arkasında da altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Atın ayakları arasında palmete benzer bitkisel bir motif görülmektedir.
Arka Yüz	: “Kahredici Melik” ünvanıyla Süleyman Şah’ın adına yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8313

Fotoğraf 13 Malatya Meliki Kayser Şah’a ait bakır sikke
(Aydın, Rifat, & Ataç, 1994: 25)

Sikke 6	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 32 mm., 11,90 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Belli değildir.
Ön Yüz	: Çifte darplı bu sikkenin ön yüzünde eli mızraklı bir süvari, atının önündeki hayvanı avlamaktadır. Yıldız motifi görülmektedir.
Arka Yüz	: “Yardım eden Melik” ünvanı yer almaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8325

Fotoğraf 14 Ankara Meliki Mesud'a ait bakır sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 25)

Sikke 7	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 30 mm., 7,30 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Kesim yeri belli değildir. 597 “AH (1201-2)”
Ön Yüz	: Kare kompozisyonun içerisinde yazı motifi bulunmaktadır.
Arka Yüz	: Ön yüz ile aynı kompozisyona sahip olan arka yüzde, yazı motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8332

2.2.3. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkeleri

II. Kılıçarslan'ın küçük oğlu olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in altın sikkesi bilinmemektedir. Bakır sikkeleri, süvari tasvirli veya iki tarafı tamamen yazılıdır. Keyhüsrev'in ikinci dönem (1205-1211) saltanatında basılan sikkeler, ilk (1192-1196) saltanatından tamamen farklıdır. Önceki bakır ve gümüş sikkelerine “el minnetillahi” ibaresi eklenmiştir (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 78).

“Keyhüsrev'e gelinceye kadar sikkelerde Selçuklu sultanlarının sadece isimleri yazılmakta iken, bu sultan zamanından itibaren mahlaslarıyla beraber iki isim yazılmaya başlanmıştır. İran ve Irak'taki adete uyularak sultan isimlerine bir de ‘el dünya’ kelimesi ilave edilmiştir. Gıyaseddin dünya ved-din gibi” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 78).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Muazzam, Gıyased-dünya Ved-din, Ebu Feth Keyhüsrev Bin Kılıç Arslan.

Fotoğraf 15 I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait bakır sikke
(Topraktepe & Şentürk, 2009: 77)

Sikke 8	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 2,55 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Belli değildir.
Ön Yüz	: Elinde mızrak tutan süvari figürü atın üzerinde tasvir edilmiştir. Atın kuyruğu bağlıdır. Süvarinin her iki yanında yıldız motifi görülmektedir.
Arka Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8296

Fotoğraf 16 I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait bakır sikke
(Parlar, 2001: 33)

Sikke 9	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 19 mm., 2,05 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Malatya. Kesim tarihi belli değildir.
Ön Yüz	: Başı haleli süvari figürü elinde üç çatalı mızrak ile at üzerinde görülmektedir. Atın kuyruğu bağlıdır. Figürün sağında ve solunda yazılar bulunmaktadır.
Arka Yüz	: “El minnetu Lillah Es Sultan El Muazzam Kihüsrev Bin Kılıç Arslan Nası Emir El Müminin” ibaresine yer verilmiştir. ¹⁹
İlgili Koleksiyon	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter No	: 1065

2.2.4. II. Rükneddin Süleyman Şah’ın Sikkeleri

Hem melik hem de sultan olarak tahtta bulunan II. Kılıçarslan’ın oğlu Süleyman Şah’ın yazılı ve figürlü olmak üzere birçok sikkesi vardır. “Abbasi halifesi El Nasır Lidinillah kendisine El Kahir ünvanını vermiş ve bununla birlikte ebul feth ve emir ül mü’minin ünvanları da bu zamandan itibaren kullanılmaya başlanılmıştır. Gümüş dirhemlerde Süleyman, bakır felslerde ise Süleyman Şah ismi kullanılmıştır” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 70).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan El Kahir Rükneddinya Ved Din Ebu El Feth Süleyman Şah Bin Kılıç Arslan Nasır Emir Ül Mü’minin Burhanü Emir Ül Mü’minin.

¹⁹ Sikkede yer alan yazılar Nüvizmat İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından okunmuştur (Artuk & Artuk, 1970: 352).

Fotoğraf 17 II. Süleyman Şah’a ait altın sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 26)

Sikke 10	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 4,25 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 597 “AH (1201-2)”
Ön Yüz	: Elinde üç çatalı mızrağı ile süvari figürü at üzerinde resmedilmiştir. Süvarinin arkasında ve atın ayakları arasında uçları üçlü çatalı yıldız motifi görülmektedir. Ayrıca atın kuyruğu bağlı olup atın örtüsü üzerinde rozet motifi bulunmaktadır. Ön yüzün etrafında dinsel cümlelere yer verilmiştir. ²⁰
Arka Yüz	: “Allah’ın rızası ile Sultan, Allah’ın emri ile galip gelen, din ve Dünya’nın kıymeti” ünvanları belirtilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8355

²⁰ Bu dinarın ilk defa Yapı Kredi Bankası Müzesi’nde yayınlandığı ve şu ana kadar da hiçbir yerde görülmediği belirtilmektedir (Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 26).

Fotoğraf 18 II. Süleyman Şah'a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 28)

Sikke 11	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 2,70 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Kayseri, 597 "AH (1201-2)"
Ön Yüz	: Elinde mızrağı ile süvari figürü at üzerinde tasvir edilmiştir. Atın kuyruğu bağlıdır ve atın ayakları arasında palmet motifi görülmektedir. Süvarinin her iki yanında yıldız motifine yer verilmiştir. Sikkenin etrafında ise Kelime-i Tevhid ile birlikte Abbasi Halifesi en-Nasır'ın adı yer almaktadır.
Arka Yüz	: Darp yeri ve tarihi belirtilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8357

Fotoğraf 19 II. Süleyman Şah'a ait bakır sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 29)

Sikke 12	: Fels
Boyutu ve Ağırlığı	: 31 mm., 6,80 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Kesim yeri belli değildir. 595 “AH (1199-1200)”
Ön Yüz	: Elinde mızrak tutan başı haleli süvari figürü at üzerinde betimlenmiştir. Süvarinin arkasında yıldız motifi yer almaktadır.
Arka Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir. Basım tarihi arka yüzün çevresinde yazılıdır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8372

2.2.5. I. İzzeddin Keykavus’un Sikkeleri

I. İzzeddin Keykavus döneminde darbedilen sikkelerde yeni resim ve nakışlar kullanılmış ve bu yeni usul kendisinden sonra gelen sultanlara da örnek olmuştur.

Keykavus döneminde, Ermeniler’le kestirilen müşterek sikkelerin bir yüzünde İslami yazılarla Selçuklu sultanının adı, diğer yüzünde Ermeni kralının resmi bulunmaktadır (Parlar, 2001: 16). Bu müşterek sikkelerin dışında, “Keykavus’un sikkelerinde yazılar, bir dikdörtgen içine alınarak kenarlardaki boşluklara Kelime-i tevhid, tarih ve darp yeri yazılmak suretiyle Kuzey Afrika’da bulunan Muvahhidûn (524-658) ve Ben-î Hafs (625-982) devletlerinin sikkeleri taklit edilmiştir” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 86).

“I. Keykavus’un bakırlarında, daha evvelki Türkiye Selçuklu mangırlarında²¹ yer alan süvari tasviri kaldırılmıştır” (Aykut, 2000: 140). Bunun yerine, sikkelerin bir tarafına Halife ismi ve Kelime-i tevhid, diğer tarafına sultanın lakabı ve ismi yazılmıştır. Bazı bakır sikkelerinde darp yeri ve tarih bulunmakta, bazılarında ise bulunmaktadır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 86).

²¹ Bakırdan yapılmış, iki buçuk para değerinde sikke, para (TDK).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan El Galib İzzel
Dünya Ved Din Ebu El Feth Keykavus Bin Keyhüsrev.

Fotoğraf 20 I. İzzeddin Keykavus'a ait altın sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 30)

Sikke 13	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 25 mm., 3,75 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Sivas, 615 “AH (1218-9)”
Ön Yüz	: Dikdörtgen kompozisyonun içerisinde Kelime-i tevhid ve halifenin ünvanı gibi dinsel cümlelere yer verilmiştir.
Arka Yüz	: “Allah’ın rızası ile sultan, Allah’ın emri ile galib gelen, din ve Dünya’nın kıymeti” ünvanları kullanılmıştır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8383

Fotoğraf 21 I. İzzeddin Keykavus'a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994:30)

Sikke 14	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 3 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Tokat, 610 “AH (1213-4)”
Ön Yüz	: Dikdörtgen kompozisyon içinde ve dışında dini ibarelere yer verilmiştir. Yazı motifi ön plandadır.
Arka Yüz	: Ön yüz ile aynı kompozisyon kullanılmış ve yazı motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8404

2.2.6. I. Alâeddin Keykubad’ın Sikkeleri

I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ikinci oğlu olan Alâeddin Keykubad, Selçuklu hükümdarlarının en güçlüsü olarak tanınmaktadır. Devletin sınırlarını ve ekonomik gücünü genişleten bu hükümdar sanata büyük bir önem vermiştir. Bu dönemde çok değerli sanat eserleri meydana getirilmiştir. Selçuklu sanatında yaşanan kültürel gelişim, sanat eserlerinde yer alan süslemelerin sikkelere de yansımaya sebep olmuştur (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 93-94).

“Keykubad döneminde çok miktar ve çeşitte altın, gümüş ve bakır madeninden para bastırılmış, ekonomi hem güçlendirilmiş ve hem de ona işlerlik kazandırılmıştır. Sikkelerin ön ve arka yüzlerinde daha önceleri kullanılan kûfi yazının yerini Selçuklu sülüsü almıştır. Darp yeri bazen her iki yüze de konulmuş, bazende tarihler hem yazı ve hem de rakam ile yazılmıştır.²² Sikke üzerindeki kompozisyonlarda satır aralarına altı ve sekiz köşeli yıldızlar konulmuştur” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 94).

²² Alâeddin Keykubad dönemine gelinceye kadar, Selçuklu sikkelerinde tarih yazı ile yazılırken, bundan sonra, binler, yüzler, onlar haneleri divani rakamlarla yazılmaya başlanmıştır (Artuk & Artuk, 1970: 52).

Alâeddin Keykubad başarıları dolayısıyla “El-Sultanî El-A’zam, El-Sultan, El-Muazzam, Ebu’l-Feth” gibi pek çok unvana layık görülmüş ve sikkelerinde de bu unvanlara yer verilmiştir (Artuk & Artuk, 1970: 52).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvân : Es Sultan Ül Azam Zıll Allahu Fıll Alem Alaed-Dünya Ved Din Ebu El Feth Keykubad Bin Keyhüsrev.

Fotoğraf 22 I. Alâeddin Keykubad’a ait altın sikke
(Aydın, Rifat, & Ataç, 1994: 31)

Sikke 15	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 4,45 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Basım yeri yazılmamıştır. 630 “AH (1233-4)”
Ön Yüz	: Her iki yüzde de çift daireden oluşan iç bordürün içinde ve dışında yazılar yer almaktadır. Yazıların arasında ve zeminde yıldız motifi görülmektedir.
Arka Yüz	: Ön yüz ile aynı kompozisyona sahip olan arka yüz de yazı motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8457

Fotoğraf 23 I. Alâeddin Keykubad'a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994:31)

Sikke 16	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 2,95 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Kayseri, 617 “AH (1220-1)”
Ön Yüz	: Yazı motifi ön planda olup naturalist çifte rumî motiflere yer verilmiştir. Zemini altı kollu yıldız motifi süslemektedir.
Arka Yüz	: Yazı motifi ile zeminde yıldız motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8456

Fotoğraf 24 I. Alâeddin Keykubad'a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994:32)

Sikke 17	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,95 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Sivas, 634 “AH (1236-7)”
Ön Yüz	: Halife el-Mustansır’ billah’ın adını taşıyan yazılara yer verilmiştir. Tepelikte simetrik rumî motifleri görülmektedir.
Arka Yüz	: Yazı motifi, simetrik rumî motifleri ve uçları bombeli yıldız motifi bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8653

Fotoğraf 25 I. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 32)

Sikke 18	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm. 2,90 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Kesim yerinin Sis olduğu tahmin edilmektedir. Kesim tarihi belli değildir.
Ön Yüz	: Sağa doğru gitmekte olan ve elinde haç tutan bir süvari figürü tasvir edilmiştir. Kompozisyon aralarında Ermenice yazı motiflerine yer verilmiştir. Selçuklu yazısına yeterince hakim olmayan bir ustanın elinden çıktığı düşünülmektedir.
Arka Yüz	: “En büyük Sultan, Dinin Yücelticisi” gibi ünvanların belirtildiği yazı motiflerine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8677

2.2.7. II. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in Sikkeleri

Alâeddin Keykubad'ın en büyük oğlu olan II. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in altın ve gümüş sikkeleri döneminin en dikkat çekici sikkelerindendir. Konya'da bastırılmış olan 635 tarihli 134,25 gramlık altını döneminin sikkelerinden oldukça farklıdır. Bunun bir benzerine bugüne kadar rastlanılmamış olması, bu sikkenin madalyon olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bir diğer dikkat çekici dinarı ise Şir-i Hurşid tasvirli dinarıdır. Bununda tek örnek olması, onun özel bir baskı olma ihtimalini taşımaktadır. Ayrıca bu dinarın Keyhüsrev'in eşine duyduğu sevgi yüzünden bastırıldığı, kendisini arslan karısının da onun üzerine doğan güneş tasviri ile betimlettiği söylenmektedir (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 121-122).

II. Keyhüsrev döneminin dirhemleri, klasik Selçuklu sikke tarzına yakındır. "...Sikkeler kûfî yazılı olup ayrıca Arapça yazılı Erman-ı Divaniniyye ve Erman-ı Hindiyne sene darph sikkeleri de bulunmaktadır. Basım yeri Sivas olan sikkelerde kûfî yazı, basım yeri Konya olanlarda ise Arabi hat görülmektedir" (Yılmaz, 1984: 31). Yazılı sikkelerin büyük bir çoğunluğunda satır aralarında yıldız, hilal ve yay işaretlerine yer verilmiştir.

"Sikke basım tarihlerinde bazı çelişkiler söz konusudur. Örneğin 644 ve 645 tarihli sikkeler vardır ki, bu tarihte sultan hayatta değildi. Bu durum da, sikkelerin basımında eski kalıpların tekrar kullanılmış olduğunu göstermektedir" (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 122).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Azam Zill Allahu Fıll Alem Gıyaseddünya Ved Din Ebu El Kasım Emir Ül Mü'minin Keyhüsrev Bin Keykubad.

Fotoğraf 26 II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait altın sikke
(Aydın, Rifat, & Ataç, 1994: 33)

Sikke 19	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 21 mm., 4,35 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 635 "AH (1247-8)"
Ön Yüz	: Kompozisyon çift düz daire bordürlü olup, yazı ve yıldız motiflerine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Darp yerini belirten yazılar bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8743

Fotoğraf 27 II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait altın sikke
(Aydın, Rifat, & Ataç, 1994:33)

Sikke 20	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 5,40 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 638 “AH (1240-1)”
Ön Yüz	: Kompozisyonun ortasında çifte arslan ve güneş tasviri (Şir-i Hurşid motifi) yer almaktadır. Güneşin etrafında yazı ibareleri mevcuttur.
Arka Yüz	: Kare kompozisyon içerisinde yazıya yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8744

Fotoğraf 28 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev’e ait tek aslanlı gümüş sikke
(Tekin, 2011: 217)

Sikke 21	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,90 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 639 “AH (1241-2)”
Ön Yüz	: Şir-i Hurşid motifi görülmektedir. Sağa doğru bakan aslan figürünün ayakları arasında yıldız motifi bulunmaktadır. Güneşin etrafında ise Abbasi halifesine dair “El İmam El Mustansır Billah emiri muminin” yazıları yer almaktadır.
Arka Yüz	: “Es Sultan el azam Gıyas eddünya veddin ki Hüsrev bin Keykubad” yazıları mevcuttur. Yazılar arasında yıldız motifi görülmektedir.

İlgili Koleksiyon : Yapı Kredi Bankası Müzesi²³

Envanter No : 90

Fotoğraf 29 II. Gıyaseddîn Keyhüsrev'e ait çift aslanlı gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 38-39)

Sikke 22 : Dirhem

Boyutu ve Ağırlığı : 23 mm., 2,74 gr.

Kesim yeri ve Tarihi : Sivas, 640 "AH (1242-3)"

Ön Yüz : Kompozisyon kuyrukları birbirine dolanmış çift aslanlı Şir-i Hurşid motifinden oluşmaktadır. Güneşin etrafında yazı motifi mevcuttur.

Arka Yüz : Düz kare bordür içinde kûfî yazılar yer almaktadır.

İlgili Koleksiyon : Yapı Kredi Bankası Müzesi

Envanter No : 8940

²³ Kamil Eron Koleksiyonu, numara 2742'den alınmıştır (Tekin, 2011: 217).

Fotoğraf 30 II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 40)

Sikke 23	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,95 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Halep, 637 “AH (1239-40)”
Ön Yüz	: Altı kollu yıldız kompozisyonundan oluşmaktadır. Yıldızın içinde ve yıldızın kolları dışında bulunan bölgelerde yazılar bulunmaktadır.
Arka Yüz	: Ön yüz ile aynı kompozisyona sahip olan arka yüzde Eyyubîlerden Selâhaddin Yusuf ile el-Aziz Muhammed'in adları yer almaktadır. Basım yeri ve tarihi, yıldızın kolları dışına yazılmıştır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 8987

2.2.8. II. İzzeddin Keykavus'un Sikkeleri

Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu II. Keykavus, birinci hükümdarlığı, müşterek saltanatı ve ikinci hükümdarlığında dinar, dirhem ve felsler bastırmıştır. Dirhemleri gayet muntazam olup Selçuklu sikkelerinin iyi örneklerindendir. II. Keykavus'un bazı sikkelerinde yazılar, dörtgen veya çiçek bordür içerisine alınmış, bazılarında ise bordürsüz klasik Arabî hat ile düzenlenmiştir (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 148).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Azam İzzed Dünya Ved Din Ebül Feth Kasım Emir Ül Mü'minin.

Fotoğraf 31 II. İzzeddin Keykavus'un ilk cüluslarından gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 40)

Sikke 24	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,98 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 647 “AH (1249-50)”
Ön Yüz	: Kare bordür kompozisyonunun içinde ve dışında yazı motifi görülmektedir. Bu yazıların içinde yıldız motifine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Ön yüz ile aynı kompozisyona sahiptir. Yazı motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9088

Fotoğraf 32 II. İzzeddin Keykavus'un ikinci cüluslarından gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 41)

Sikke 25	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,75 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Ankara, 655 “AH (1257-8)”
Ön Yüz	: Basım tarihi ön yüzde yer almaktadır. Yazı kalitesinin giderek bozulmaya başladığı görülmektedir.
Arka Yüz	: Basım yeri arka yüzde yer almaktadır. Keykavus’un adı “Allah’ın alem üzerindeki gölgesi” ünvanıyla birlikte verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9157

2.2.9. IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Sikkeleri

IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın birinci dönem hükümdarlığında dirhem ve felsler bastırılmıştır. Dirhemleri Sivas baskılı olup üzerindeki tasvir ile yazı titizlikle işlenmiştir. Sultan, at üzerinde ok atar bir durumda betimlenmiştir (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 148) (Bkz. Fotoğraf 33).

“Ok-yay ile görülen tek örnek IV. Kılıç Arslan’a aittir” (Parlar, 2014: 140).

IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın ikinci dönem hükümdarlığında, ilk hükümdarlığından farklı olarak dinar da bastırılmıştır. Dinarlar, Konya ve Sivas baskılıdır. Sikkelerinde sultanın ve babasının isimleri üzerinde yıldızlar ve sikkenin alt ve üst köşelerinde yay işaretleri görülmekte olup uğur düğümü ve kar çiçeği gibi motiflere de yer verilmiştir. Bu dönemin felslerinde, baskı yeri ve tarihi bulunmamaktadır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 122).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Rükneddünya Ved Din Es Sultan Ül Azam Emir Ül Mü’minin Kasım.

Fotoğraf 33 IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın gümüş sikkesi
(Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu, Web, 2015)

Sikke 26	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 2,79 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Sivas, 646 “AH (1248-9)”
Ön Yüz	: Süvari figürü elinde ok atar şekilde atın üzerinde tasvir edilmiştir. Atın ayakları arasında kar çiçeğine benzer bir motif yer almaktadır.
Arka Yüz	: IV. Kılıç Arslan, “Din ve Dünya’nın temel direği” lakabı ve “Müminlerin Emiri’nin tanığı” ünvanlarıyla anılmıştır.
İlgili Koleksiyon	: Şevkullah Bal Koleksiyonu
Envanter No	: 201

Fotoğraf 34 IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın gümüş sikkesi
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 42)

Sikke 27	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,68 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Sivas, Ramazan 656 “AH (Eylül 1258)”
Ön Yüz	: Yazı motifi kullanılmıştır. Kompozisyonda uçları bombeli, altı kollu yıldızlar yazıları ikiye bölmektedir.
Arka Yüz	: Arka yüzünde basıldığı ayın adı bulunmaktadır. İlk defa bu sikkede basım ayına yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9328

Fotoğraf 35 IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın gümüş sikkesi
(Aydın, Rifat, & Ataç, 1994: 44)

Sikke 28	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,95 cm.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 663 “AH (1265-6)”
Ön Yüz	: Sikkenin ortasında yer alan “Minnet Allah’adır” yazısı, altı dilimli bordürle çevrelenmiş ve dış kısmına darp yeri ile tarihi yazılmıştır.
Arka Yüz	: IV. Kılıç Arslan’ın ünvanına yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9272

2.2.10. II. Alâeddin Keykubad'ın Sikkeleri

“II. Keyhüsrev'in en küçük oğlu olan II. Alâeddin Keykubad, çocuk yaşta olduğu için göstermelik bir hükümdarlık sürmüştür. Bu dönemde, üç kardeşin devleti bir arada yönettiği anonim bir idare gerçekleşmiştir” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 163). Bu sebepten “II. Alâeddin Keykubad'ın müstakil sikkesi kesilmemiştir” (Parlar, 2001: 20). Kardeşleriyle birlikte kestirdiği müşterek sikkeleri mevcuttur.

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Azam
Alâeddünya Ved Din Ebul Feth

2.2.10.1. II. Alâeddin Keykubad, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykavus'un Müşterek Sikkeleri

“Üç kardeş adına basılan en eski sikke 1249 tarihlidir. Sikkelerin basımı 1259 yılına kadar devam etmiştir” (Artuk, 1993: 284).

“Üç kardeş adına darp edildiği bilinen dinarlar, 650 ve 653 tarihli Konya, 653 tarihli darp yeri kesik ve 655 tarihli Malatya olmak üzere toplam dört adettir” (Hinrichs, 1992: 192).

“IV. Rükneddin Kılıç Arslan hem müşterek hem de müstakil, II. İzzeddin Keykavus hem müşterek hem de müstakil, II. Alâeddin Keykubad ise yalnızca müşterek sikke kestirmişlerdir” (Parlar, 2001: 19).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Azam,
İzzeddünya Ved-Din, Rükneddünya Ved-Din, Alâeddünya Ved-din, Emir Ül Müminin.

Fotoğraf 36 IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alâeddin Keykubad'ın müşterek kestirdikleri altın sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 45)

Sikke 29	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 24,5 mm., 4,42 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 653 "AH (1255-6)"
Ön Yüz	: Yazı motiflerine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Üç kardeşin ünvanlarıyla adları (Keykavus II, Kılıç Arslan IV, Keykubad II) sırasıyla yer almaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9362

Fotoğraf 37 IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alâeddin Keykubad'ın müşterek kestirdikleri gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 45)

Sikke 30	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 2,98 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 648 “AH (1250-1)”
Ön Yüz	: Ön yüz iki satırı, darp yeri ve divani rakamla darp tarihine ayrılmıştır. Tepelikte uçları bombeli, altı kollu yıldız motifine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Yazı motifleri bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9389

2.2.10.2. II. Alâeddin Keykubad ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Müşterek Sikkeleri

1254 yılında yaşanan iç karışıklıklardan dolayı, kısa bir süre IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad ikili müşterek hükümdarlık yapmışlardır. İki Sultan adına 652 tarihli sikke bastırılmıştır. Bu dönemin sikkeleri nadir sayılmaktadır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 178) (Bkz. Fotoğraf 38-39).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ü1 Azam Rükneddünya Ved Din Kılıç Arslan, Es Sultan Ü1 Muazzam Alâeddünya Ved Din Keykubad Benin Keyhüsrev Burhanîn Emir Ü1 Mü'minin.

Fotoğraf 38 IV. Kılıç Arslan ve II. Keykubad’ın müşterek kestirdikleri gümüş sikke (Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 47)

Sikke 31	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,80 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Kayseri, 652 “AH (1254-5)”
Ön Yüz	: Sikkenin ortasında küçük bir daire bordür içersinde, uçları bombeli sekiz kollu yıldız motifi yer almaktadır. Etrafindaki yazılarda IV. Kılıç Arslan ve Keykubad’ın unvanları “Sultanü’l âzam, Sultanü’l mu’azzam” bulunmaktadır.
Arka Yüz	: Yazı motifi görülmektedir. Zeminde yıldız motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9623

Fotoğraf 39 IV. Kılıç Arslan ve II. Keykubad’ın müşterek kestirdikleri gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 47)

Sikke 32	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 2,95 cm.
Kesim yeri ve Tarihi	: Sivas, 652 “AH (1254-5)”
Ön Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir. Sultanların adları, “Sultanü’l-azam” ünvanı altında yazılmıştır.
Arka Yüz	: Yazı ibareleri, uçları bombeli altı kollu yıldız motifi ile bölünmüştür.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9625

2.2.11. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sikkeleri

IV. Kılıç Arslan'ın oğlu olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, "ülkenin 20 ayrı darphanesinde bastırılmış dirhem ve felsleri vardır. Dinarları ise sadece Konya ve Sivas darphanelerinde bastırılmıştır. Dirhemlerin baskı tarihi bazen divani rakamlarla Arapça olarak yazılmıştır. Sikkelerde yaygın bir model olarak bir yüzde dairesel bordür veya altıgen bordür seçilmiştir" (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 208).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Gıyased Dünya Ved Din Essultan El Azam Ebul Feth Emir Ül Mü'minin.

Fotoğraf 40 III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait altın sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 49)

Sikke 33	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 4,40 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Sivas, 664 "AH (1255-7)"
Ön Yüz	: Sekiz kavisli bordürün çevrelediği dairenin içinde "Mülk Allah'ındır" ibaresi yer almaktadır. Yazının altında yıldız motifleri görülmektedir.
Arka Yüz	: Yazı motifi bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9633

Fotoğraf 41 III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 51)

Sikke 34	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 3 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Madenşehir/Erzincan, 670 "AH (1271-2)"
Ön Yüz	: Sikkenin ortasında yazı ve etrafında uçları simetrik rumî motifleriyle biten altı dilimli bordür bulunmaktadır. Yazıların altında iki adet yıldız motifi görülmektedir. Dilimli bordürün dış çevresinde darp yeri (Madenşehir) ve darp tarihi belirtilmiştir.
Arka Yüz	: Yazı motifi bulunmaktadır. Arka yüzde üst tarafta ise "Erzincan'da basıldı" cümlesi yer almaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9853

Fotoğraf 42 III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 51)

Sikke 35	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 2,90 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Erzincan, 666 “AH (1268-9)”
Ön Yüz	: Yazı motiflerine yer verilmiştir. Tarih, ön yüzün üst ve alt boşluklarına divani rakamla yazılmıştır.
Arka Yüz	: Yazı motifleri bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9676

2.2.12. Sahte Selçuklu Sultanı Cimri’nin Sikkeleri

III. Keyhüsrev’in sultanlık döneminde ortaya çıkan taht kavgalarını fırsat bilen sahte Selçuklu Sultanı Cimri diğer bir adıyla Siyavuş bin Keykavus, Konya’yı ele geçirerek kendi sultanlığını ilan etmiş ve sikke kestirmiştir. “Yakın zamanlarda bulunan²⁴, bu sikkelerden birisinin üzerinde ‘Sultan Ala ud-Dünya ve’ d-Din Ebu’l Feth Siyavuş bin Keykavus’ ibareleri yer almakta ve kesim olarak da 1277 Mayıs Konya tarihini taşımaktadır” (Parlar, 2001: 20).

“Siyavuş’un Konya’da kestirilen sikkeleri, resmi Selçuklu dinarının ağırlığının iki katı olduğundan ‘Çifte Dinar’ olarak kabul edilmiştir” (Aykut, 1988: 483). Bu sikkelerde “....seneler Arabi ibare ve rakamlıdır. Ayrıca divani rakamlarının da kullanıldığı görülmüştür. Cimri’nin sikkelerinde kesim tarihi olarak 1276 ve 1277 tarihlerinin bulunması, saltanatının bir yıl sürdüğünü göstermektedir” (Parlar, 2001: 22).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan El Azam Alaeddünya Ved Din Ebul Feth.

²⁴ Cimri’ye ait ilk gümüş sikke O. Ferit Sağlam tarafından 1943 yılında bulunmuştur (Parlar, 2001: 21).

Fotoğraf 43 Siyavuş bin Keykavus'a ait altın sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 48)

Sikke 36	: Dinar
Boyutu ve Ağırlığı	: 28 mm., 8,65 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 675 “AH (1276-7)”
Ön Yüz	: Sikkenin merkezinde, “Minnet Allah’ındır” ibaresi bulunmaktadır. Altı kollu yıldız motifine yer verilmiştir. Bordürün dışında, dört yapraklı yonca biçiminde bitkisel bezeme görülmektedir.
Arka Yüz	: Yazı motiflerine yer verilmiştir. Tepelikte rumî motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9626

Fotoğraf 44 Siyavuş bin Keykavus'a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 49)

Sikke 37	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 3 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Konya, 675 “AH (1276-7)”
Ön Yüz	: Yazı motiflerine yer verilmiştir. Yazı biçimi açısından, özellikle ön yüz farklılık göstermektedir.
Arka Yüz	: Yazı motifleri bulunmaktadır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 9628

2.2.13. II. Sultan Mesud’un Sikkeleri

“II. Mesud’un sikkeleri muhtelif tiplerde ve genellikle III. Keyhüsrev’in sikkelerinin tarz ve nakışlarına benzemektedir. Hat ve nakışları ekseriye bozuk haldedir. Ağırlık ve ayarları ise bir ölçüde tutulmaya çalışılmıştır” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 236).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Azam Zill Allahu Fill Alem Gıyaseddünya Ved Din Ebu El Feth Mesud Bin Keykavus Bin Keyhüsrev.

Fotoğraf 45 II. Mesud’a ait gümüş sikke

(Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu, Web, 2015)

Sikke 38	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 3 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Maden Lülü, 683
Ön Yüz	: Kelime-i Tevhid, altı kollu bordür ile çevrenlenmiştir.
Arka Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir.
İlgili Koleksiyon	: Şevkullah Bal Koleksiyonu
Envanter No	: 877

Fotoğraf 46 II. Mesud'a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 54)

Sikke 39	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 2,80 cm.
Kesim yeri ve Tarihi	: Erzurum, 687 “AH(1288-89)”
Ön Yüz	: Yazı, uçları bombeli altı kollu yıldız motifi tarafından ikiye bölünmüştür. Ön yüzün dış çevresinde darp yeri ve darp tarihi yer almaktadır.
Arka Yüz	: Yazı motifi ile tepede rumî motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 1003

2.2.14. III. Alâeddin Keykubad'ın Sikkeleri

Alâeddin Keykubad dönemi sikkeleri, hükümdarlığın ve devlet ekonomisinin sıkıntılı bir süreçte olduğunu göstermektedir. Sikkeler, bozuk baskılı, yazıları sanatsız ve bozuk bir düzen içerisinde. Bazı sikkelerin kompozisyonları kare bordür ile çevrilmiş olup yıldız şeklinde kullanılan bordürler de vardır (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 254).

Sikkelerinde Yer Alan İsim, Lâkap ve Ünvan : Es Sultan Ül Azam Alâeddünya Ved Din Ebu El Feth Keykubad Bin Feramuz.

Fotoğraf 47 III. Alâeddin Keykubad'a ait gümüş sikke
(Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu, Web, 2015)

Sikke 40	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 23 mm., 2,21 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Süleymanşehir, 699 “AH(1300-1)”
Ön Yüz	: Sikkenin ortasında altı dilimli bordür görülmektedir. Bu bordürün içinde ve dış etrafında yazı motifine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: III. Keykubad'ın ünvanının yer aldığı yazı ibaresinin ortasında geçme motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Şevkullah Bal Koleksiyonu
Envanter No	: 208

Fotoğraf 48 III. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 55)

Sikke 40	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 22 mm., 2,18 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Burgulu (bugünkü Uluborlu), 699 “AH(1300-1)”
Ön Yüz	: Bozuk bir düzen içerisinde yazı motifine yer verilmiştir.
Arka Yüz	: Daire kompozisyonunun ortasında yer alan kare bordür içerisinde yazı motifi kullanılmıştır.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 10215

Fotoğraf 49 III. Alâeddin Keykubad’a ait gümüş sikke
(Aydın, Rıfat, & Ataç, 1994: 55)

Sikke 41	: Dirhem
Boyutu ve Ağırlığı	: 24 mm., 2,32 gr.
Kesim yeri ve Tarihi	: Ladik, 700 “AH(1301)”
Ön Yüz	: Çift bordürlü dört kollu yonca kompozisyonu içinde yazı (Kelime-i Tevhid ve darp tarihi) yer almaktadır.
Arka Yüz	: Yazı motifine yer verilmiştir. Tepelikte simetrik rumî motifi görülmektedir.
İlgili Koleksiyon	: Yapı Kredi Bankası Müzesi
Envanter No	: 10224

3. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SİKKELERİ ÜZERİNDE YER ALAN SÜSLEMELERİN SEMBOLİK AÇIDAN YORUMLANMASI VE DİĞER SANAT DALLARINA YANSIMASI

Sikkelerin üzerinde yer alan süslemeler, kompozisyon özelliklerine göre yazılı, figürlü, bitkisel ve geometrik olarak dört ana grupta ele alınmıştır. Ayrıca sikke kompozisyonlarında savaş aletleri çokça kullanıldığı için, bu aletler Sanat Tarihçi Gündegül Parlar'ın tabiriyle “Nesnel Motifler” adı altında gruplamaya dahil edilmiştir.

3.1. Yazılı (Hattı) Özelliklere Sahip Olan Sikkeler

Yazılı anlatım, tarihte paranın ilk kullanıldığı örneklerden başlayarak günümüze kadar süregelen serüvende her zaman kaçınılmaz bir gereksinim olmuştur. İnsanlık tarihi kadar eski olan yazı, herhangi bir ses ve diyalektik özellik olmaksızın insanların duygu ve düşüncelerini ifade etme aracı olarak kullanılmıştır (Tüfekçioğlu, 2014: 1-2). Devleti yönetenler, hükümdarlığını geniş kitlelere ulaştırabilmek için hükümdarlığa ait sembollerini sikkeler üzerinde yazılı anlatıma dönüştürerek aktarmayı tercih etmişlerdir.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemi sikkelerinde temel anlatımı yazılı kompozisyon oluşturmaktadır. Kompozisyon sıralaması genellikle şu şekildedir:

“Sikkenin daire biçimli oluşundan kaynaklanan kompozisyonun merkezinde Kelime-i tevhid ve benzeri ifadeler yerleştirilmiştir. Dairenin dışı doğru açılan bölümlerinde; İslam halifesinin ismini, parayı bastıran sultanın ismi takip etmiştir. Daha sonra sikkenin basım yeri ve tarihi ile Kur'an-ı Kerim'den seçilen muhtelif ayetlere yer verilmiştir” (Alptekin, 1971: 436) (Bkz. Fotoğraf 10-20-22-26-36).

Sikkelerde yazı, İslamiyet’le birlikte Arapça olarak kullanılmış, ağırlıklı olarak kûfî ve sülüs yazı çeşidi tercih edilmiştir.²⁵ Kûfî yazı, düz çizgiler ve köşelerden (Bkz. Fotoğraf 50); sülüs yazı ise yuvarlak ve eğri kesimden oluşmaktadır (Parlar, 2001: 139) (Bkz. Fotoğraf 51). Ayrıca nesih ve talik gibi yazı gruplarının da kullanıldığı bilinmektedir (Çaycı, 2008: 60).

Fotoğraf 50 Kûfî yazı örneği, 9. yy., Smithsonian Enstitüsü Freer Gallery of Art
(İslamic Calligraphy, Web, 2015)

Fotoğraf 51 Sülüs yazı örneği
(Bilen, 2010: 108)

²⁵ Ayrıca Anadolu Selçukluları’nın Hristiyan komşuları ile birlikte kestirdikleri sikkelerinde Ermenice ve Latince yazılar görülmektedir (Parlar, 2001: 140).

Yazılı kompozisyondan oluşan sikkelerin temel işlevi, temsil ettiği sultanın ismi ve ünvanlarının açıklanması, doğrudan doğruya aktarılmasıdır. Yazının süsleme amaçlı kullanımı ise meselenin ikincil yönünü oluşturmaktadır. Burada önemli olan estetik kaygı yani sikkeler üzerinde yer alan yazı ibarelerinin hat sanatına uygun olmasıdır (Çaycı, 2008: 61).

Anadolu Selçuklu sikkelerinde kullanılan yazının hem temel işlevine uygun hem de süsleme amaçlı kullanıldığı alanlardan birisi, Selçuklu mimarisidir. Yazı, Türk İslam mimarisinde yer aldığı ilk günden itibaren bazen başlı başına bir sanat bazen de tamamen tarihi önemi olan bir belge niteliğindedir. “İçeriği ne olursa olsun, taş, tuğla, mermer, çini, ahşap, alçı, metal gibi malzeme üzerinde mimaride yer alan bütün yazılar, kitâbe terimiyle adlandırılmaktadır” (Arseven, 1994: 1101-1102). Bu kitâbeler, binanın kimin tarafından yaptırıldığı, ne zaman, hangi amaçla ve kime inşa ettirildiği, tarih boyunca kimler tarafından kullanıldığı, işlevine yönelik özellikleri, binanın inşasını takip eden yıllarda geçirdiği onarım ve yenilenmelerin tarih ve nitelikleri gibi birçok konuya ışık tutmaktadır (Tüfekçioğlu, 2004: 15) (Bkz. Fotoğraf 52-53).

Fotoğraf 52 Kitabe parçası, 13. yy., (87 x 19 cm.), Kaya Turgut Koleksiyonu, Env. No. KT539
(Işın, 2001: 145)

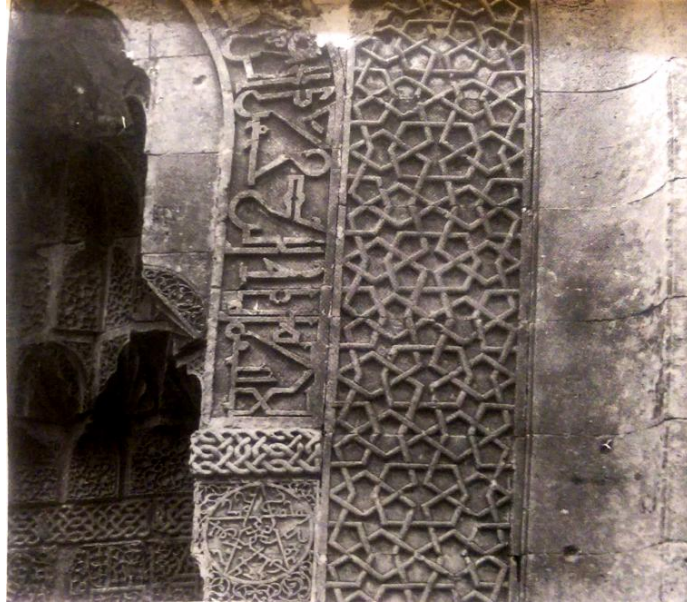
Fotoğraf 53 I. İzzeddin Keykavus Türbesi’nden sanatçı imzaları, Sivas
(Arık & Arık, 2007: 31)

“....Anadolu Selçuklu devleti öncesinde mimaride en yaygın kullanılan yazı türü yapma kûfi ve tezyini kûfidir. Harflerin baş ve sonlarının uçlarına rumî, palmet, çiçek ve yaprak gibi bitkisel motiflerin işlenmesiyle çiçekli kûfi; elif, lâm, tı, kef gibi dikey uzantıları bulunan harflerin ortalarında düğüm ve geçmelerin yapılmasıyla da örgülü kûfi türleri yapılmıştır. Bütün motiflerin ortak özelliği, harfler arasında boşlukları doldurmak, dengeyi ve ahengi sağlamaktır. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devletlerinde bu tür kûfiler daha çok tuğla, kerpiç, alçı ve çini malzemeye işlenmiş, Anadolu’da ise ahşap, sırlı tuğla, taş, mermer ve çiniye uygulanmıştır” (Türkler, 2002: 162).

Fotoğraf 54 I. İzzeddin Keykavus Türbesi’nde kûfi yazı motifi, Sivas
(Arık & Arık, 2007: 49)

Anadolu’da inşa edilmiş yapılar arasında kûfi yazı çeşidinin kullanıldığı yazılı anlatım, İzzeddin Keykavus Türbesi’nde (Bkz. Fotoğraf 54), Tercan Mama Hatun Türbesi portalinde (Bkz. Fotoğraf 55), Konya Karatay Medresesi kubbe kasnağında (Bkz. Fotoğraf 56) ve dönemin daha pek çok mimari yapısında görülmektedir (Türkler, 2002: 162-163).

Fotoğraf 55 Tercan Mama Hatun Kumbet portalinden kûfi yazı detayı
(Mülayim, 1982: 241)

Fotoğraf 56 Konya Karatay Medresesi kubbe kasnağında kûfi yazı motifi
(MIT Libraries Dome, Web, 2015)

Celî sülûs yazı türü, harflerindeki yuvarlak, yumuşak ve eğri çizgilerin yoğunluğuyla birlikte farklı malzeme türlerine ve değişik kompozisyonlar oluşturmaya uygun olduğu için Selçuklular'da biraz daha fazla tercih edilmiştir. Büyük Selçuklu dönemi yapılarında sıklıkla karşımıza çıkan celî sülûsler, tezyini kûfide olduğu gibi

zeminde ve harflere bitişik halde kıvrık dal helezon ve rumîlerle süslenmiştir (Türkler, 2002: 164).

Fotoğraf 57 Diyarbakır Surları Yedi Kardeş Burcu Kitabesi'nde sülüs yazı motifi
(Discover İslamic Art, Web, 2004-2015)

Anadolu Türk mimarisinde yaygın bir kullanım alanı bulan Celi sülüs yazı türü, Diyarbakır Surları Yedi Kardeş Burcu kitabesi (Bkz. Fotoğraf 57), Konya Alâaddin Cami mihrabı (Bkz. Fotoğraf 58-59), Konya İnce Minareli Medrese portalı (Bkz. Fotoğraf 60-61), Konya Karatay Medresesi taç kapısı (Bkz. Fotoğraf 62-63) ve İlgin Sahib Ata Kaplıcası inşa kitabesi olmak üzere daha birçok yapıda görülmektedir (Türkler, 2002: 163).

Fotoğraf 58 Konya Cami mihrabında sülüs yazı

Fotoğraf 59 Konya Cami mihrabında sülüs yazı detayı

(Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri, Web, 2008-2015)

Fotoğraf 60 Konya İnce Minareli Medrese portalinde sülüs yazı motifi

(Türkiye Kültür Portalı, Web, 2012)

Fotoğraf 61 Konya İnce Minareli Medrese portalinde sülüs yazı detayı
(Türkiye Kültür Portalı, Web, 2012)

Fotoğraf 62 Konya Karatay Medresesi taç kapısında yer alan sülüs yazı motifi

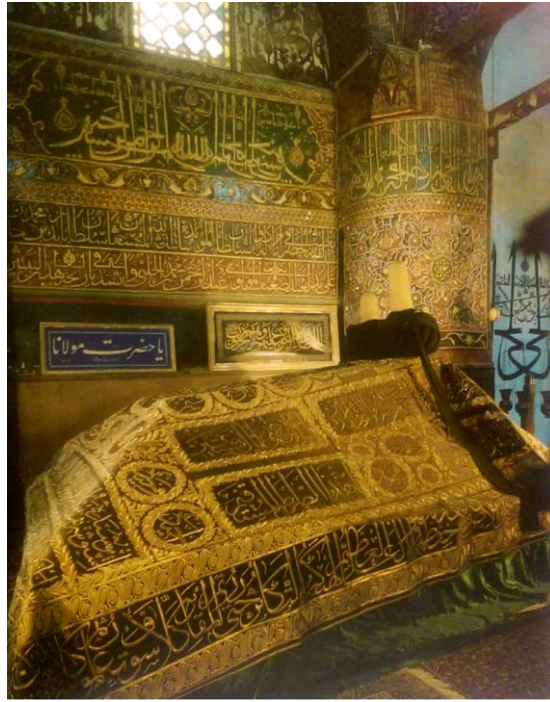

Fotoğraf 63 Konya Karatay Medresesi taç kapısında yer alan sülüs yazı detayı
(Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı, Web, 2008-2015)

Bunların dışında Anadolu Selçuklu sanatında, ahşap minberlerde (Bkz. Fotoğraf 64), sandukalarda (Bkz. Fotoğraf 65), çini lahitlerde (Bkz. Fotoğraf 66) ve bronz tasarlarda (Bkz. Fotoğraf 67) hem temel işlevine uygun hem de süsleme amaçlı olarak yazılı anlatıma yer verilmiştir.

Fotoğraf 64 Divriği Ulu Cami minber detayında yazı motifi
(Dünya Mirası Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Web, 2015)

Fotoğraf 65 Konya Mevlana Türbesi'ndeki Mevlana'nın sandukası
(Işın, 2001:148)

Fotoğraf 66 Konya Karaaslan Türbesi, Lahit çinileri, 14. yy. başı
(Arık & Arık, 2007: 168)

Fotoğraf 67 Gümüş kakmalı bronz tas, (ç:36 cm., h:15 cm.), 12. -13. yy., Mehmet Ürgüplü Koleksiyonu
(Işın, 2001:88)

3.2. Figürlü Anlatıma Sahip olan Sikkeler

3.2.1. İnsan Figürleri

Anadolu Selçuklu dönemine ait erken dönem sikkelerinde büst tarzında insan figürlerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bunun en belirgin örneklerini hem Anadolu Selçukluları hem de diğer Anadolu beyliklerinde, hatta başta Bizans olmak üzere diğer bölge devletleriyle ortaklaşa kestirilen sikkelerde görmek mümkündür (Parlar, 2001: 119) (Bkz. Fotoğraf 8).

Sikkelerde bulunan insan figürleri hayvan figürleriyle birlikte süvari veya binici figürü olarak da tasvir edilmiştir. “Süvaride gösterilen bazı alametler onun sultanı tasvir ettiğini göstermektedir. Atın üstündeki figür, başı haleli ve elinde teber veya üçlü mızrak ile tanımlanmış ve bunların bir kısmında da özel anlamı olan ok, yay ve mızrak gösterilmiştir” (Erkiletlioğlu & Güler, 1996: 24) (Bkz. Fotoğraf 11-12-13-15-16-17-18-19-25-33). Bu figür, Türkler’de kudret ve kuvvet sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde görülen süvari veya savaşçı figürü, hemen hemen her dönemin sanat dalında yaygın olarak kullanılmıştır. “Türk kültürünün menşesine inildiği zaman, M.Ö. 5000’li yıllarda bile her türlü malzemede bu figürün kullanıldığı görülür. Öyle ki bugün dahi eş bulunamayan (ilk Türk halısı) ‘Pazırık’ halısında süvari figürü fevkalâde bir biçimde dokunarak gözler önüne serilmiştir” (Parlar, 2001: 119-120).

“...Pazırık halısının en geniş bölümünde, acele eden atlılar birbirini takip eder şekilde resmedilmiştir. Burada bir süvarinin atların yanında yürüdükleri bazılarının da atların üzerinde diğer atlı süvarileri takip ettikleri görülmektedir” (Diyarbakirli, 2002: 399) (Bkz. Fotoğraf 68-69).

Fotoğraf 68 Pazırık Halısı, (1.83 x 2.00 m.), M.Ö. 5. yüzyıl

Fotoğraf 69 Pazırık halısı detay

(Pazırık Kurganları, Web, 2012)

Selçuklu döneminde figürlü süslemeler, hem saray hem de sivil mimari olmak üzere, çini, alçı, taş, bronz, seramik gibi hemen hemen her türlü malzemede yaygın olarak kullanılmıştır. Beyşehir Kubadabad Sarayı'nın alçı kabartmalarında (Bkz. Fotoğraf 70) ve çinilerinde (Bkz. Fotoğraf 71), Konya Sarayı'nın duvar çinilerinde, 12.-13. yy.'a ait bronz eşyalarda (Bkz. Fotoğraf 72-73-74) süvari figürünün çeşitli malzemeler üzerindeki örneklerini görmemiz mümkündür.

Fotoğraf 70 Beyşehir Kubadabad Sarayı alçı kabartmaları, Av sahnesi, 1236, Konya
(Işın, 2001: 48)

Fotoğraf 71 Kubadabad Sarayı çinilerinde süvari figürü
(Kaynak: Gönül Öney Arşivi)

Fotoğraf 72 13. yüzyıla ait bronz Artuklu aynası, Süvari figürü, Topkapı Sarayı

Fotoğraf 73 Artuklu aynasından detay

(İskenderzade, 2010: 571)

Fotoğraf 74 Gümüş kakmalı bronz şamdan, 12.-13. yy., (h: 24 cm.), Kaya Turgut Koleksiyonu

(Işın, 2001: 47)

Ayrıca Selçuklu döneminde süsleme kalitesiyle dikkat çeken Kaşan ve Rey seramiklerinde insan figürleri ve süvari tasvirleri işlenmiştir (İskenderzade, 2010, 185) (Bkz. Fotoğraf 75-76-77).

Fotoğraf 75 İnsan figürlü seramik kap, Çini çamuru, Lüster, İran, Kaşan
(İskenderzade, 2010: 583)

Fotoğraf 76 Süvari figürlü minai kase, Rey, İran, 13. yy., Muzey Narodov Vostoka, Moskova
(İskenderzade, 2010: 591)

Fotoğraf 77 Süvari figürlü minai kaseden detay
(İskenderzade, 2010: 592)

3.2.2. Hayvan Figürleri

3.2.2.1. At Figürü

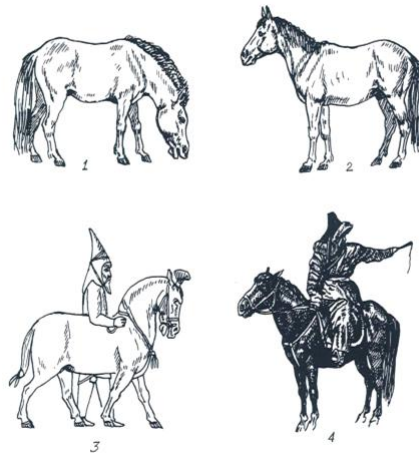
Anadolu Selçuklu döneminin kuruluş yıllarından sonra sikkelerin hemen hemen hepsinde hayvan figürü görülmektedir. Bu figürler at ve av hayvanları olup çoğunlukla süvari figürü ile birlikte betimlenmiştir (Bkz. Fotoğraf 11-12-13-15-16-17-18-19-25-33).

“Sikkelerde at figürüne yer verilmesi hem avda hem de savaş ortamında atın ne kadar gerekli bir hayvan olduğunun göstergesi olmalıdır” (Çaycı, 2008: 61-62).

Anadolu Selçuklu dönemine ait yıpranmamış sikkelerde, at figürünün çok ince bir teknikle yapıldığı, atın uzuvlarının özenle işlendiği, atın dört nala koşar vaziyette betimlendiği görülmektedir. Ayrıca atlı süvari figürlerinde atın kuyruğunun bağlı bir şekilde verilmesi oldukça dikkat çekicidir (Bkz. Fotoğraf 15-17-18-19). Hükümdarların savaşa çıkacakları zaman atlarının kuyruğunu bağlaması, savaşa çıkmaya hazır olduklarını göstermekteydi. Bu gelenek, Türkler’de hem yas alameti hem de savaş ve yiğitlik sembolü olarak görülmektedir. Ayrıca hükümdarın cesaretini ve kudretini temsil ettiği gibi tahtı da sembolize etmektedir (Parlar, 2001: 121).

At kültürünün kökenine bakacak olursak M.Ö. 7000’e kadar inmekte olduğunu söyleyebiliriz. “...Atın ilk olarak Asya’da M.Ö. 5000-6000 tarihlerinde Neolitik dönemin sonunda evcilleştirildiği ileri sürülmektedir” (Tütel, 1998: 73). İnsanların yerleşik düzene geçmesi ile birlikte at, toplulukların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Atı bu derece vazgeçilmez kılan ise sıcağa, soğuğa, yağmura, rüzgara karşı son derece dayanıklı olması; göçlerde, savaşlarda ve ticarete insanların hayatlarını kolaylaştırmasıdır. Ayrıca at, eski Türk dinlerinden Şamanizm’de, Şaman’ı gökyüzüne çıkaran binek hayvanıdır. Cennete erişmede bir vasıta olarak görülmektedir. Dolayısıyla at, evrensel bir hayvan olup sanat eserlerinde en fazla kullanılan hayvan imgesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Parlar, 2001: 121).

Türk kültürünün en önemli simgelerinden biri olan at, şu şekilde tanımlanmaktadır: “...Türk atının en belirgin özelliği ufak yapılı, orta boylu (140 cm.), uzun ince bacaklı, mağrur bakışlı olmasıydı” (Deer, 1954: 161). Ayrıca Türk atı, küçük ve narin başlı, geniş alınlı, küçük kulaklı, hassas ve yumuşak ağızlı, parlak gözlü, yelesi sık ve uzun, göğsü, sağrısı ve arka bacaklarının kuvvetli olmasıyla tanımlanmaktadır (Koca, 2003: 130).

Çizim 5 Bozkır atının farklı şekillerde görüntüsü

(Doğan, 2006: 175)

Türk resim sanatında bu özellikleri ile resmedilen Çizim 5’te görülen at figürleri, Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınmıştır. “Orta Asya Türk devletlerinde, edebiyat, tarih ve sanatta, çok büyük bir kültürel unsur olarak simgeleştirilmiştir, ancak üslup ve geleneksel farklılığı nedeniyle Anadolu uygarlıkları ve Arap yarımadasındaki yerel sanat imgelerinde farklı yönleriyle betimlenmiştir” (Topraktepe & Şentürk, 2009: 70).

İslam sanatlarında hayvan figürü, Emevi ve Abbasi sanatlarında görülmüş ve Büyük Selçuklular’da kendini göstererek İspanya’ya kadar uzanmıştır (Parlar, 2001: 122).

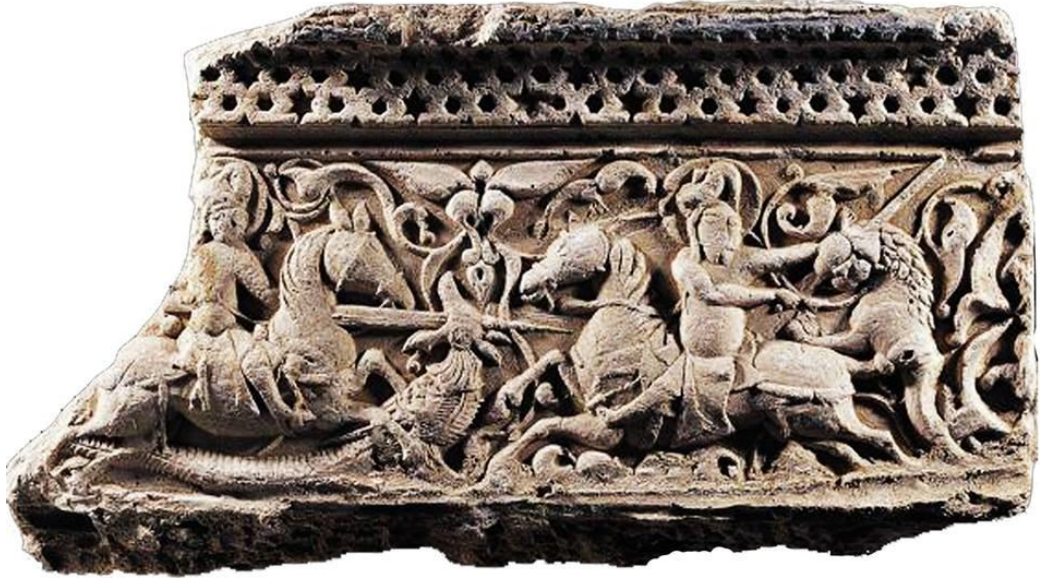
Anadolu Selçukluları'nda da görülen at figürleri, çinide (Bkz. Fotoğraf 78), seramikte (Bkz. Fotoğraf 76-79), alçıda (Bkz. Fotoğraf 70-80) ve metalde süslemenin ana unsurunu oluşturmuştur.

Fotoğraf 78 At figürlü çini, 1236, Kubadabad Sarayı, Konya Karatay Medresesi Müzesi
(Işın, 2001: 119)

Fotoğraf 79 Selçuklu seramik tabak, 11-12. yy.
(Tarih ve Arkeoloji, Web, 2015)

Fotoğraf 80 Konya Sarayı friz parçası, alçı kabartma, 13.-14. yy.
(Discover İslamic Art, Web, 2004-2015)

3.2.2.2. Aslan Figürü

Hayvan betimlemeleri arasında yaygın olarak kullanılan motiflerden bir diğeri de aslan figürüdür. Bazen tek bazen de çift aslan şeklinde görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 27-28-29).

“Aslan figürünün hem tek hem de çift olarak betimlendiği en güzel sikke örneğinin Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev’e (1237-1246) ait olduğunu belirtmemiz gerekir” (Çaycı, 2008: 62) (Bkz. Fotoğraf 27-28). “Şir-i Hurşid”²⁶ adıyla bilinen bu motif, İslamiyet’ten önce İran’da görülen Hüsrev ile Şirin’in temsil edildiği bir semboldür. Şirin güneşle, Hüsrev de aslanla tasvir edilmektedir (Parlar, 2001: 123). Ayrıca Şir-i Hurşid ile düzenlenen kompozisyonlar, “eski Türk inancına göre, burç ve gezegen ilişkisini gösteren kozmolojik inanç sisteminin de bir simgesiydi” (Topraktepe & Şentürk, 2009: 83).

²⁶ Güneş-aslan şeklinde işlenmiş kutsal ikili olarak bilinmektedir (Topraktepe & Şentürk, 2009: 83).

Keyhüsrev'in sikkelerinde görülen güneş-aslan ikilisi, Ankara-Burdur yolunda, İncir Han'ın ana giriş kapısının yanında taş üstünde rölyef halinde betimlenmiştir (Bkz. Fotoğraf 81-82). Bu motif, güneşin ve gücün sembolü olarak taç kapıya konmuştur (Parlar, 2001: 123).

Fotoğraf 81 İncir Han'ın ana giriş kapısının her iki yanında yer alan güneş-aslan ikilisi
(İncirhan Kervansarayı, Web, 2013)

Fotoğraf 82 Güneş-aslan ikilisinin detayı
(Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri Veri Tabanı, 2008-2015)

“Selçuklu sanatında bolca kullanılan aslanlı figürlere karşılık sikkelerde yalnızca Keyhüsrev döneminde bu motif kullanılmıştır. Selçuklularla aynı dönemler içinde hüküm süren, Mısır Eyyubilerinden Nasır Salah el-din'in (1174-1193) bakır bir sikkesinde aslan motifi görülür. Moğol ve İlhanlı sikkelerinde de Şir-i Hurşid motifi basılmıştır” (Parlar, 2001: 124).

Fotoğraf 83 Memlük hükümdarı Sultan Baybars'ın altın sikkesi

(Antakya Rehberi, Web, 2015)

“Aslan motifi, başka İslam ülkelerinde de hükümdar arması olarak kullanılmıştır. Memlük hükümdarı Sultan Baybars'ın (1260-1277) altın ve gümüş sikkelerindeki yazının altında, çok gerçekçi bir aslan motifi yer almaktadır (Bkz. Fotoğraf 83). İran'da çok sevilen bir motif olan aslan, sikkelerin üzerinde ve başka bezemelerde dini unsur olarak kullanılmaktadır” (Topraktepe & Şentürk, 2009: 83). Ayrıca İran'ın devrimden önceki bayrağında aslan motifi vardır.

Aslan figürü, yüzyıllar boyunca pek çok uygarlıkta farklı alanlarda kullanılmıştır. Örneğin, Urartu savaş kalkanları ve küçük sanat eserlerinde, Frigya kaya anıtlarında, Lydia sikkelerinde (Bkz. Fotoğraf 5-6), mimarinin içinde ve dışındaki bezemelerde hatta mezar yapılarında²⁷ koruyucu olarak aslanın heykeli yapılmıştır (Özüdoğru, 2008: 85).

Aslan figürü, Selçuklular'da yaygın bir şekilde hanlarda (Bkz. Fotoğraf 81), camilerin taç kapısının iki yanında (Bkz. Fotoğraf 84), kervansaraylarda (Bkz. Fotoğraf 86), kalelerde, medreselerde (Bkz. Fotoğraf 87), şifahanelerde, çinilerde (Bkz. Fotoğraf 88), kumaşlarda (Bkz. Fotoğraf 89) ve el yazmalarında (Bkz. Fotoğraf 90-91) gerek mücadele sahnelerinde gerekse çörtlen²⁸ şeklinde tek aslan başı olarak görülmektedir (Parlar, 2001: 123).

²⁷ Mezar taşlarında aslanın görülmesi, Bektaşilik'te aslanın Hz. Ali olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Hz. Ali'nin takma adı “Allah'ın aslanı”dır. Bu sebepten, Bektaşiliğin yoğun olarak yaşandığı Tokat bölgesinde, aslan mezar taşları fazlaca görülmektedir (Yılmaz, 1984: 31).

²⁸ Bir damın yağmur sularını, dam çevresindeki oluklardan alıp duvar temelinden uzağa akıtan, saçak kenarından dışarı doğru uzanmış oluk (TDK).

Fotoğraf 84 Diyarbakır Ulu Cami aslan mücadelesi sahnesi

(Discover Islamic Art, Web, 2004-2015)

Fotoğraf 85 Diyarbakır Ulu Cami aslan mücadelesi sahnesi detayları

(Diyarbakır Ulu Cami, Web, 2015)

Fotoğraf 86 Kayseri-Malatya karayolu üzerindeki Karatay Kervansarayı'nda çörtten

(Karatay Kervansarayı, Web, 2006)

Fotoğraf 87 Kayseri Sahabiye Medresesi'nde çörtten

(Karatay Kervansarayı, Web, 2006)

Fotoğraf 88 Aslan figürlü çini, 1236, Kubadabad Sarayı, Konya Karatay Medresesi Müzesi
(Işın, 2001: 118)

Fotoğraf 89 Yuvarlak madalyonlu ve çifte aslan figürlü kumaş, 13. yy.
(Işın, 2001: 39)

Fotoğraf 90 Selçuklu el yazmalarında çift aslan figürü

Fotoğraf 91 Selçuklu el yazmalarında aslan figürü

(Parlar, 2001: 160)

3.2.3. Fantastik Figürler

Fantastik figürlerin temsilcileri genel olarak güneş²⁹, melek ve ejder betimlemeleridir. “Bu fantastik figürler hakimiyet, mevki, koruyucu, tılsım, nazar ve uğur gibi manevi değerler taşımaktadır” (Parlar, 2001: 125).

12. ve 13. yüzyıllar özellikle astrolojik konulara aşırı duyarlılığın gösterildiği bir dönemdir. Anadolu Selçuklu’larında her türlü sanat dalında, mimaride, el sanatlarında, ahşapta, çinide, minyatürde ve sikkelerde sembolik figürler (melekler, yıldızlar, ejderler) stilize veya naturalist bir biçimde kullanılmıştır.

Fantastik figürlerden biri olan melek figürü, Artuklu sikkelerinde ana motif olarak tercih edilirken, Selçuklu sikkelerinde kompozisyonu tamamlayıcı özellikte kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan’ın Aksaray Meliki Melikşah sikkesi üzerinde, atlı süvari figürü ile birlikte yer alan melek betimlemesi fantastik figürlü sikkelerin nadir örneklerindendir (Bkz. Fotoğraf 92). Yıpranmış bir sikke olduğu için melek figürünün ince detayları tespit edilememektedir. Bu figürün sikkelerde

²⁹ Güneş sembolü, genellikle aslan figürleri ile bir arada kullanıldığı için aslan figürü konusunda yer verilmiştir.

hükümdarın hakimiyetini müjdeleyen ya da hükümdarı koruyan bir nitelikte kullanıldığı düşünülmektedir (Artuk, 1993: 55).

Fotoğraf 92 II. Kılıçarslan'ın Aksaray Meliki Melikşah'ın bakır sikkesi üzerindeki melek figürü
(Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu, Envanter: 780, Web,2015)

Melek figürü, Anadolu Selçuklu sikkelerinde çok fazla ilgi görmemiştir. Selçuklu taş işçiliğinde ise sayılı örnekleri mevcuttur. Bunlardan en ünlüsü, Konya Kalesi'nde bulunan iki kanatlı halesiz melek figürüdür (Bkz. Fotoğraf 93). “Bugün Konya Taş Eserler Müzesi'nde bulunan bu figürler, Konya Şehir Kapıları'nın girişinde taçkapının iki yanını süslemekteydi” (Yılmaz, 1984: 32). Bir diğer melek tasviri ise Antalya- Burdur yolundaki Susuz Han'ın taç kapısında görülmektedir.

Fotoğraf 93 Melek figürlü taş panolar, Konya Kalesi'nden, 1220 civarı,
Konya İnce Minareli Medrese-Taş Eserler Müzesi
(Işın, 2001:52-53)

Melek figürleri, iyi huy, güzellik ve uğur için kullanılan bir semboldür. “...İşlevlerine göre çeşitli isimler alan melekler yalnız İslam’da değil, Hristiyan sanatında da çok fazla işlenmiştir. Özellikle müjdeci, haberci, mutluluk getiren Cebrail görüntülenir” (Parlar, 2001: 126).

Sanat Tarihçi Gündegül Parlar, Büyük Selçuklular’ın Abbasi ve Gazneliler’den almış oldukları mimari süslemelerin geliştirilerek Anadolu’da kullanılması sonucunda, etkileşimlerin Türk sanatında belirgin bir biçimde görüldüğünü ve Gazne sanatında görülen figürlerin Anadolu’da bazı sanatlarda kendini gösterdiğini belirtmektedir. Örneğin, İran bölgesi el sanatlarında sıkça kullanılan melek tasviri (Bkz. Fotoğraf 94), Kubadabad Sarayı’nın çinilerinde görülmemekle birlikte alçı pano (Bkz. Fotoğraf 70) üzerinde kendini göstermektedir (2001: 125).

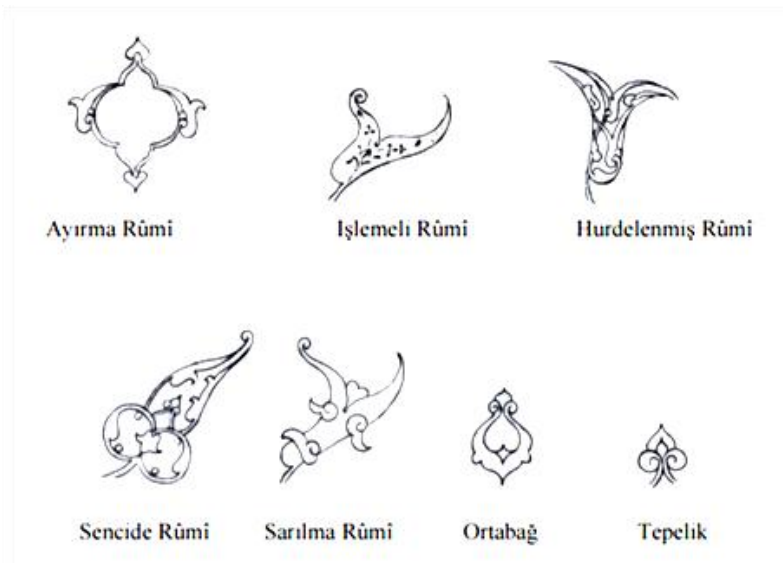
Fotoğraf 94 Melek figürlü seramik tabak, Minai, 13. yy. başı, Kuveyt İslam Sanatı Müzesi
(Kaynak: Gönül Öney Arşivi)

3.3. Bitkisel Özelliklere Sahip Olan Sikkeler

3.3.1. Rumî Motifi

Rumî motifi, “tombulca, bir virgül şeklinde gövde ile bunun sivri ucuna bağlanmış bir yuvarlak şekilden oluşur. Bazen iki parça halinde çatallanır ve bazen de damarlarla dilimlenen gövde çeşitlemeleriyle genel tanımının dışına çıkar” (Aksu, 2014: 34).

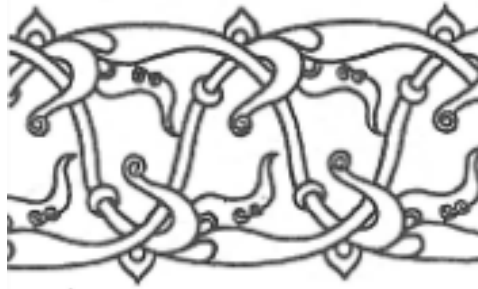
Anadolu Selçuklu sikkelerinde görülen rumî motifi, Çizim 6’da yer alan tepelik görevini gören genellikle iki ayrı daldan çıkan yapraklar şeklinde simetriktir. Bu motif sikkelerde yazı aralıklarında, tepeliklerde, zemini doldurma tarzında veya kompozisyonu tamamlayıcı nitelikte kullanılmıştır (Parlar, 2001: 126) (Bkz. Fotoğraf 24-41-46).

Çizim 6 Rumî motiflerinin desen içinde aldığı görevlere göre adlandırılmış çizimi
(Karadaş, 2011: 119)

16. yüzyılın ortalarında tezyinat türünü ifade eden rumî motifinin kökeni ise tartışmalıdır. “Bazı sanat tarihi araştırmacıları, rumînin bitki kökenli bir motif olduğunu ileri sürerken, bir kısmı ise rumî motifinin hayvan kökenli olduğu görüşünü savunurlar” (Yılmaz & Boydaş, 2002: 204).

“Orta Asya hayvan stilinin, kıvrık S biçimli kuyruklarının 13. yüzyıldan itibaren Anadolu Selçukluları’nda hayvansî karakterinden uzaklaşarak bitkisel karakter kazandığı söylenebilir. Orta Asya kurganlarından çıkan malzemelerde görülen stilize hayvan figürleri abartılı kuyruk ve kıvrımları Selçuklu sanatında bitkisel temalardan ayrılarak, hemen her sanat dalında sevilerek uygulanmıştır. İncir Han’ın kapısında yer alan taş panodaki motiflerin ejder rumî arası bir süsleme olduğu görülmektedir”(Parlar, 2001: 127) (Bkz. Çizim 7).

Çizim 7 Ejder rumî arası süsleme

(Parlar, 2001: 181)

Rumî motifî, İslam sanatında Karahanlı, Gazneli, Abbasi, Emevi, Fatîmî ve Endülüs süslemelerinde karşımıza çıkmaktadır (Mülayim, 1999: 168). “Süslemenin en zengin örneklerinin görüldüğü dönem ise Anadolu Selçukluları devridir” (Parlar, 2001: 127). Bu dönemde rumî motifî genellikle palmet motifî ile birlikte hemen hemen her sanat dalında ya ana motif ya da sikkelerde olduğu gibi zemini süsleme amaçlı (Bkz. Fotoğraf 95) olarak kullanılmıştır (Parlar, 2001: 127).

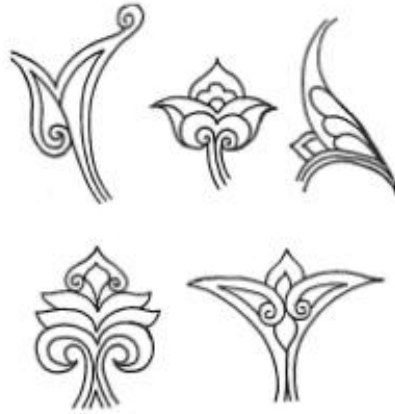

Fotoğraf 95 Sekizgen çini levha, II. Kılıçarslan Köşkü, Konya
(Kaynak : Rüçhan Arık arşivi)

3.3.2. Palmet Motifi

Palmet, “bir sapın iki tarafında simetrik olarak sıralanmış uzunca yapraklardan oluşan” bitkisel bir bezemedir (Sözen & Tanyeli, 1992: 184). Çizim 8’de görüldüğü gibi bu bezemenin pek çok çeşidi vardır.

Palmet motifinin “kaynağı Mısır sanatı olarak gösterilir. Mısır’dan Mezopotamya ve Anadolu’ya, Hitit ve Fenike’ye geçen palmet motifi Yunan sanatında da görülmektedir. Ancak Orta Asya kurganlarında çıkarılan keçelerde, ahşap malzemelerde görülen palmet motifleri, Türklerin bu motifi Orta Asya’dan aldığı kanaatini ortaya koymaktadır” (Parlar, 2001: 127).

Çizim 8 Palmet motifinin çeşitleri
(Parlar, 2001: 182)

Anadolu Selçuklu dönemine ait sikkelerde palmet motifi, tıpkı rumî motifi gibi zemini doldurma tarzında veya kompozisyonu tamamlayıcı nitelikte kullanılmış; figüratif sikkelerde atın ayakları arasında yer almıştır (Bkz. Fotoğraf 12-18).

Palmet ve rumî motifleri yani bitkisel bezemeler, taş işçiliği (Bkz. Fotoğraf 96-97), çini (Bkz. Fotoğraf 98), seramik (Bkz. Fotoğraf 99), ahşap işçiliği (Bkz. Fotoğraf 100) ve maden işçiliği (Bkz. Fotoğraf 101) olmak üzere çoğu sanat dalında zengin bir biçimde işlenmiştir (Parlar, 2001: 127).

Fotoğraf 96 Divriği Ulu Cami cennet kapısından bitkisel süslemeler
(Dünya Mirası Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Web, 2015)

Fotoğraf 97 Divriği Ulu Cami cennet kapısından detaylar
(Dünya Mirası Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Web, 2015)

Fotoğraf 98 II. Kılıçarslan K     'nden   ini ayrıntı, Konya
(Kaynak: Rüçhan Arık Arşivi)

Fotoğraf 99 Meyvelik, (Ağız   apı: 28 cm., kaide çapı: 9,5 cm., h: 13 cm.), 12.-13. yy.
Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi
(Ayta , 2010: 518)

Fotoğraf 100 Cami minber girişı ve detayı
(Karadaş, 2011: 189)

Fotoğraf 101 Bronz ecza kabı, (h: 3.5 cm.), Rumî ve kûfî bezemeli, 13. yy., Edgü Koleksiyonu
(Işın, 2001: 72)

3.4. Geometrik Özelliklere Sahip Olan Sikkeler

3.4.1. Daire ve Kare

Geometrik biçimler, süsleme sanatının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Selçuklu sikkelerinin geometrik motiften oluşan örneklerinin başında daire şekli yer almaktadır. “Daire, tekli oluşumların (Bkz. Fotoğraf 17-18) yanında iç içe geçmiş ikili (Bkz. Fotoğraf 22-26) ya da üçlü halkalardan müteşekkil formlarla kullanılmıştır” (Çaycı, 2008: 63). Ayrıca bazı sikkelerde daire biçimlerinin içlerine dört, beş veya altı kollu yıldızların yerleştirildiği görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 30-45).

Geometrik motiften oluşan örneklerin ikinci türünü ise kare şekiller oluşturmaktadır. Kare şekiller, genellikle yazılı ifadelerle doldurulmuş (Bkz. Fotoğraf 20-21-31), bazen de dıştan saran dairelerle bütünleşmiştir (Bkz. Fotoğraf 14-21). Bu formlar çoğunlukla kompozisyon biçimini oluşturmada kullanılmıştır.

3.4.2. Yıldızlar

Süslemenin vazgeçilmez motifi olan yıldız, hem Büyük Selçuklu hem de Anadolu Selçukluları’nda tercih edilen ortak bir motiftir.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde, yazı aralarında ve figürlerin arkalarında üst veya alt kısımlarda; beşli, altılı ve daha çok kollu yıldızlara yer verilmiştir (Bkz. Fotoğraf 12-15-19-24-34-38). “Kompozisyonda tek başlarına kullanılan yıldızlar, hemen hemen bütün sikkelerde süsleme veya yazı aralarında bölme unsuru olarak kullanılmıştır. Bu yıldızlar tip olarak, uçları çatallı, bombeli rozet biçimlidirler” (Parlar, 2001:128). Çizim 9’da görülen yıldız motifleri, Selçuklu sikkelerinde sıkça kullanılmaktadır.

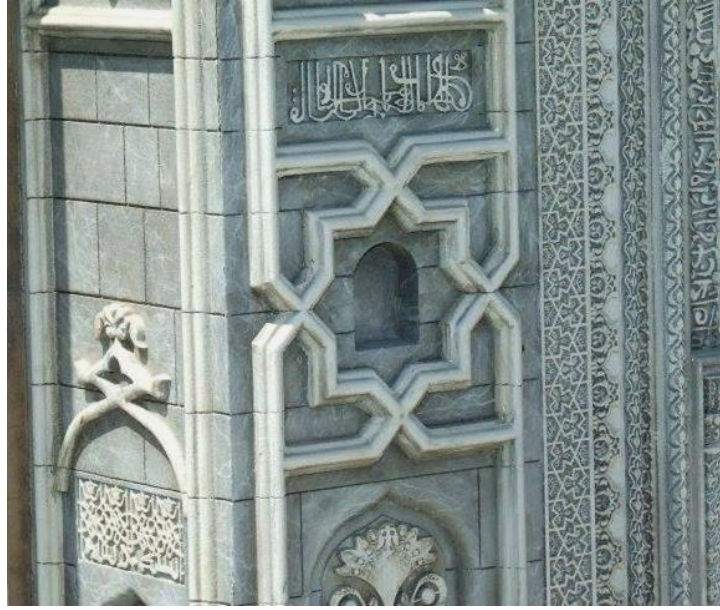
Çizim 9 Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan uçları çatallı bombeli yıldız motifleri
(Parlar, 2001: 182)

Selçuklular ile aynı dönemi paylaşan diğer İslam ülkelerinin sikkelerinde, yazı aralarında veya tepeliklerde yıldız motifi kullanılmamışken; İlhanlı, Moğol ve Artuklu sikkelerinde bu motifin kullanıldığı görülmektedir (Parlar, 2001:128) (Bkz. Fotoğraf 102). Bu sebepten “sikkelerdeki yıldız motiflerini sadece Selçuklu dönemleriyle sınırlandırmak mümkün değildir. Selçuklu sonrasında İlhanlı ve Beylikler dönemlerinde de aynı anlayışın sürekliliği söz konusudur” (Çaycı, 2008: 63).

Fotoğraf 102 İlhanlı bakır sikkesinde yıldız motifi
(Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu, Envanter 195, Web, 2015)

Selçuklu sanatında yıldız ya geometrik düzenden meydana getirilmiş ya da tek başlarına süsleme amaçlı olarak kullanılmıştır. Bu motifin mimaride (Bkz. Fotoğraf 103), çinide (Bkz. Fotoğraf 104), ahşapta (Bkz. Fotoğraf 105), maden işçiliğinde (Bkz. Fotoğraf 106) pek çok örneği mevcuttur.

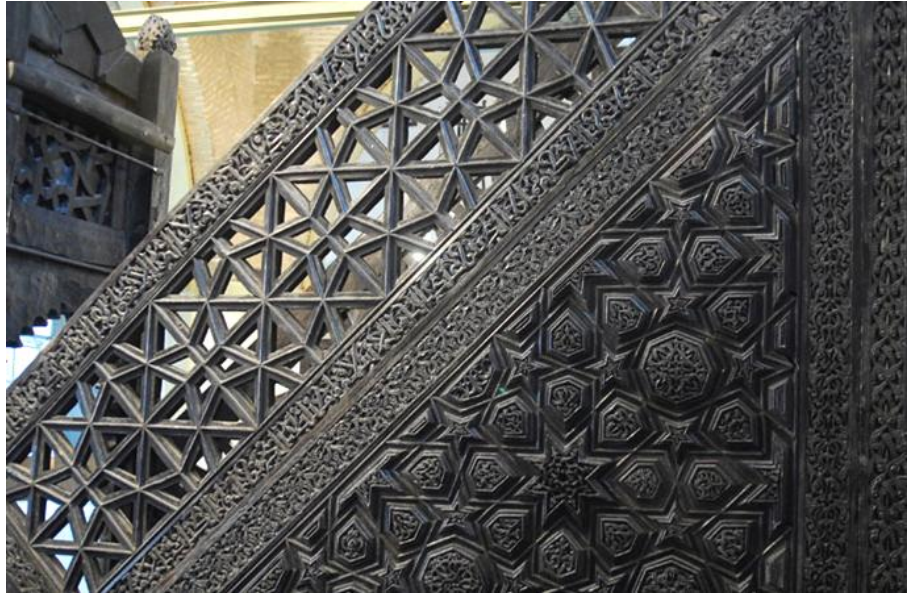
Fotoğraf 103 Sivas Gök Medrese portalinde yer alan yıldız motifleri
(Gök Medrese, Web, 2015-07-20)

12. ve 13. yüzyıllarda altın çağını yaşayan geometrik motifler, zamanla ana yüzeylerdeki yerini bitkisel motiflere bırakmıştır (Mülayim, 1982: 97).

Geometrik düzenlemelerin dikkat çekici bir yanı ise sembolizm yönüdür. Türkler’de yıldız, geceleri yön belirlemede, hava sıcaklığının belirlenmesi gibi pek çok durumda ön plandadır. Yıldızlara duyulan sevgi ve inanıştan dolayı, gökyüzü alemi, sonsuzluk gibi kavramların süslemede sembolik bir anlama hizmet ettiği düşünülmektedir (Parlar, 2001: 129).

Fotoğraf 104 Sekiz köşeli yıldız çini ve çini haç, Karatay Müzesi, Konya
(Archnet Kubadabad Sarayı, Web, 2015)

Fotoğraf 105 Konya Cami'nin künde-kârî minberinde yıldız motifleri
(Karadaş, 2011: 187)

Fotoğraf 106 Geometrik şebekeli bronz gönye, (12,5- 12,5- 18 cm.), 12.-13. yy., Sadberk Hanım Müzesi (Işın, 2001: 163)

3.4.3. Geçme Motifi

Geometrik motiflerin içinde önemli bir yeri olan geçme motifi, “örgü” veya “saadet düğümü” adıyla da bilinmektedir. Ne yazık ki bu motifin tipolojik ismi henüz tam olarak oturmamıştır.

“Dünyanın en eski motifi olan geçmeler, alttan ve üstten birbirlerini saran şeritlerin devamlılığı ve kesilmeden akışı ile meydana gelir. Şerit sayısı üç de olabilmektedir. Anadolu Selçuklu sikkelerinde üç gözlü geçmeler, iki yandan uzayan kollarla rumî motifi meydana getirmekte, geçme ise burada gövde olma özelliğini taşımaktadır” (Parlar, 2014: 9).

Genellikle bu motif, Anadolu Selçuklu sikkelerinde az sayıda kompozisyon bütünlüğünü sağlayan bir unsur olarak kullanılmıştır (Bkz. Fotoğraf 47).

Geçme motifleri bol ve zengin çeşitleri ile 11. yüzyıldan itibaren taş işçiliği (Bkz. Fotoğraf 107-108-109), ahşap işçiliği (Bkz. Fotoğraf 110), maden işçiliği, çini (Bkz. Fotoğraf 111) ve seramik gibi sanatlarda; özellikle mimari yapılardaki taş

malzemede kırık çizgiler veya natüralist bitki formları içerisinde kendini göstererek 13. yüzyılda en güzel örneklerini vermiştir (Parlar, 2001: 129-130).

“Geometrik motifler İslam düşünce tarzında, ‘Tanrı-insan’ birliğinden kaynaklanan, sonsuzluğa giden kompozisyon olarak” nitelendirilmektedir (Parlar, 2001: 130) Ancak sadece bu düşünceden kaynaklanmamaktadır. Çünkü “tüm Selçuklu bezemelerinde gözlenen ve sonsuz sayıda çeşitlemeye olanak veren, karmaşık geometrik kompozisyonlar, tasavvufla, astrolojinin iç içe geçtiği derin ve zengin anlam yükleri gizlerler” (Işın, 2001: 147).

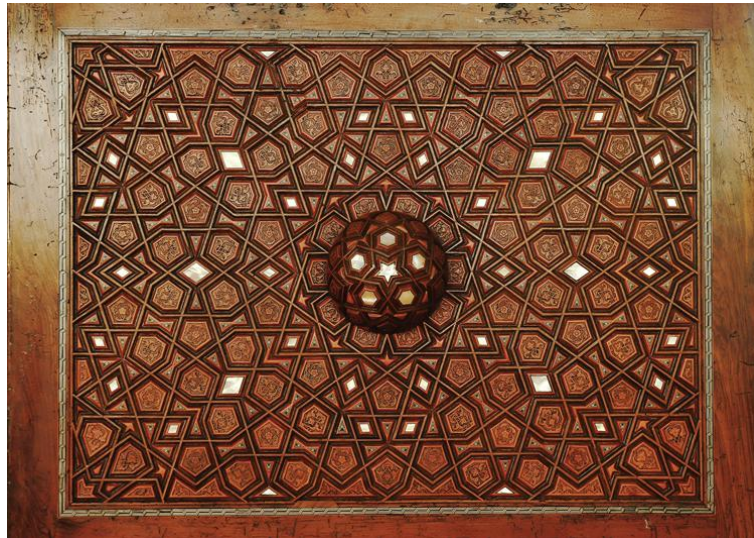
Fotoğraf 107 Konya Alâeddin Camisi taç kapısından geçmeler
(Işın, 2001: 133)

Fotoğraf 108 Sahabiye Medresesi taç kapısında yer alan geçme motifli taş işçiliği
(Sahabiye Medresesi, Web, 2015)

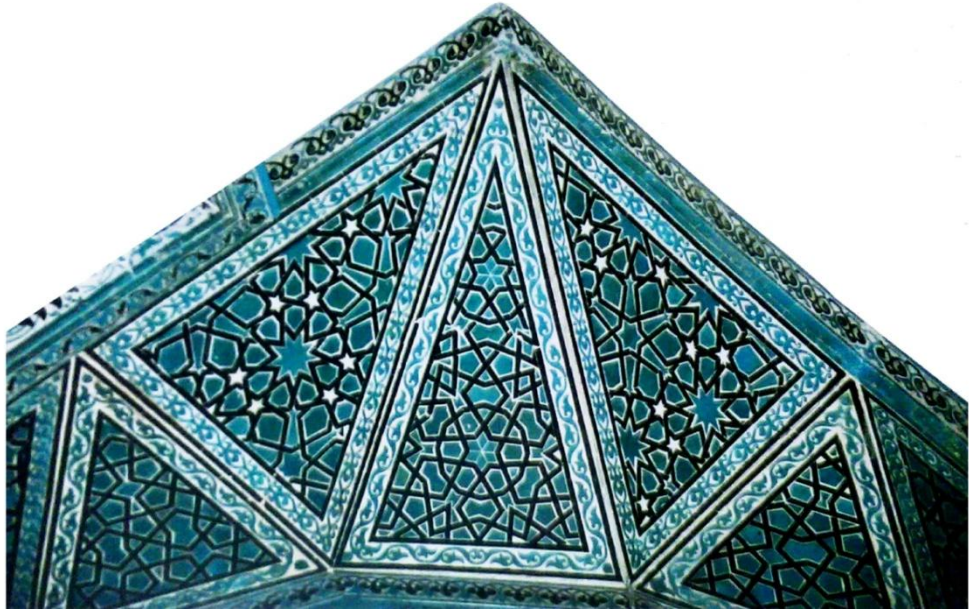

Fotoğraf 109 Sultan Han'ın taç kapısından geometrik bezeme ayrıntıları
(Işın, 2001: 155)

Fotoğraf 110 Selçuklu sanatında geçme motiflerden oluşan künkârî³⁰
(Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri, Web, 2008-2015)

³⁰ Camilerde kapı, pencere gibi ağaçtan bölümlerin zamanla çalşarak bozulmaması için, bu bölümlerin küçük tahta parçalarını geometrik bezemeler meydana getirecek biçimde yan yana yapıştırarak yapılması tekniğı; bu teknikle yapılmış iş (TDK).

Fotoğraf 111 Konya Cami, geometrik çini bezeme ayrıntıları
(Işın, 2001: 158)

3.5. Nesneli Motifler

Sikkeler üzerinde yer alan silahlar, ok-yay, silah-alem gibi savaş aletleri nesneli motifler başlığı altında incelenecektir.

3.5.1. Silahlar

Silahlar, Türk toplumunun adet ve görenekleri açısından önemli bir yere sahiptir. Türk devletlerinin daima hareket halinde olması, fetih politikası, Türk milli kültürü ile askeri kültürünün ordu-millet uyumu silaha olan ilgiyi canlı tutmuştur. Ayrıca Eski Türkler yemin törenlerinde, yeminlerini ok-yay, hançer ve kılıç gibi silahların üstüne yaparlardı. “At, avrat, pusad verilmez, terk edilmez” atasözünden de anlaşılacağı gibi silahlar, Türk geleneğinde kutsal bir yer edinmiş ve insanın ayrılmaz bir parçası olmuştur (Parlar, 2001: 132-133).

“İslamiyet’ten önce Türkler’de silahın bir sanat halinde kullanıldığını gösteren pek çok belge mevcuttur. Orta Asya Karayüs ve Süliek’te kaya üzerine çizilmiş resimlerde süvariler ve okçular resmedilmiştir” (Parlar, 2001: 132).

Anadolu Selçuklu dönemi sikkelerinde, figürlü ve yazı motifli sikkelerin haricinde, nesnel motifler az sayıda görülmektedir. Süvari figürlü sikkelerde genellikle süvarinin elinde ok-yay veya alem adı verilen alem-silah bulunmaktadır.

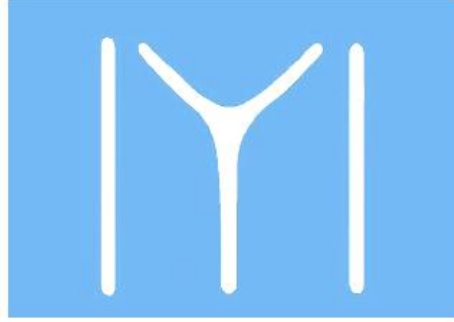
3.5.1.1. Ok-Yay

Ok ve yay, Türkler için bir savunma veya saldırı aracı olmasının yanında kültürel bakımdan da büyük öneme sahiptir. “Genel olarak güç, kuvvet ve kudreti temsil eden ok ve yayın, devlet ve hâkimiyet anlayışı içerisinde özel bir yeri olup, yay metbuluk³¹, ok ise tabilik alameti olarak kabul edilmiştir” (Göksu, 2009: 1).

“Türkçe bir kelime olan ok, 7 ile 10 mm. çapında olup, önceleri kamıştan, daha sonraları da daha dayanıklı olan çam, gürgen, kayın ağaçlarından yapılmış, ucunda ‘Temren’ adı verilen paralayıcı kısmı bulunan alettir. Oku bulunduğu yerden fırlatmaya yarayan Arapça ‘Kavs’ adı verilen, iki ucu kirişle bağlı yay şeklinde ağaç da yay adını alır. Eski çağlardan beri kullanılan ok-yay 16. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş, etkinliği ve taşınması çok kolay olan bir silahtır” (Parlar, 2001: 133).

Anadolu Selçuklu dönemi figürlü sikkelerde, atlı süvarilerden birinin elinde ok ve yay motifleri görülmektedir (Bkz. Fotoğraf 33). Bu motif, Anadolu Selçuklu sanatlarında taşa ve madende işlenmiştir. Ayrıca bazı Türk devletlerinde, devlet sembolü olarak kullanılmıştır (Bkz Fotoğraf 112).

³¹ Kendisine bağlanılan (TDK).

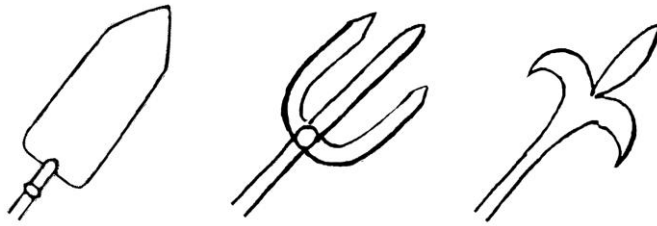

Fotoğraf 112 Kayı Boyu'nun simgesi, üç yay bir ok
(Kayıların Anadolu'ya Gelişi ve Yerleşmesi, Web, 2015)

3.5.1.2. Alem-Silah

Anadolu Selçuklu sikkelerinde yer alan silah türlerinden biri de alem³²-silahtır. Bu silahlar, mızrağa benzemektedir.

Çizim 10'da görüldüğü üzere, Anadolu Selçuklu sikkelerinde düz, üç çatalı ve lale biçimli alemler betimlenmiştir (Bkz. Fotoğraf 11-12-13-15-16-17-18). Sikkelerde görülen üç çatalı alemler oldukça sık kullanılan bir motiftir. Ancak Anadolu Selçuklu sanatlarında tespit edilememiştir.

Çizim 10 Düz, üç çatalı ve lale biçimli alemler
(Parlar, 2001: 186)

³² Arapça kökenli alem sözcüğü simge, işaret, belirti, sancak, bayrak anlamlarına gelmektedir (<http://www.etimolojiturkce.com/kelime/alem>).

Alemler, görevlerinin dışında birlik ve beraberliğin simgesi olarak manevi güç ve kutsal sayılırlar. Dolayısıyla sadece avlanma ya da savaş amaçlı kullanılmamış, aynı zamanda sikkeyi kestiren hükümdarı da sembolize etmişlerdir (Parlar, 2001: 133).

4. BÖLÜM

KİŞİSEL YORUMLAMALAR VE UYGULAMALAR

4.1. Selçuklu'nun Kadınları

Sikkelerin seramik yüzeylere aktarılmasında, öncelikli olarak sikke kavramının temeli incelenmiş, Anadolu Selçuklu sikkelerindeki süslemelerin biçimsel özellikleri ve taşıdıkları anlamlar araştırılmıştır. Bunun sonucunda, sikkelerin bir medeniyetin hem egemenlik sembolü hem de sanatının bir parçası olduğu ve üzerlerinde yer alan süslemelerle dönemin inanç ve düşünce sistemini yansıttığı görülmüştür. Tüm bu araştırma verilerinin oluşturduğu zengin bellek eşliğinde, sikkelere, Anadolu Selçuklu devletinin yönetiminde ve sosyal hayatında önemli bir konuma sahip olan Selçuklu kadınının egemenlikteki payı üzerinden farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Selçuklu kadını, evine bakan, çocuk doğuran, marifetli, güvenilir, birey olarak özgür, kendi gelirine sahip olabilen, ata binip silah taşıyan, “ava, seferlere, savaşımlara, dini, siyasi, iktisadi faaliyetlere katılabilen”, yönetimde yardımcı ve söz sahibi bir konumdadır (Öney, 2008: 58). Günümüz Türk kadınının da benzer bir konumda olması, sosyal ve siyasi hayatta tıpkı Selçuklu kadını gibi varlığını göstermesi, “Selçuklu'nun Kadınları” adlı çalışmanın kavramsal temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, sikkelerin görsel özellikleri, Selçuklu kadın bedeni başta olmak üzere modern görsel imgelerle sentezlenerek form biçimlendirilmesine gidilmiştir.

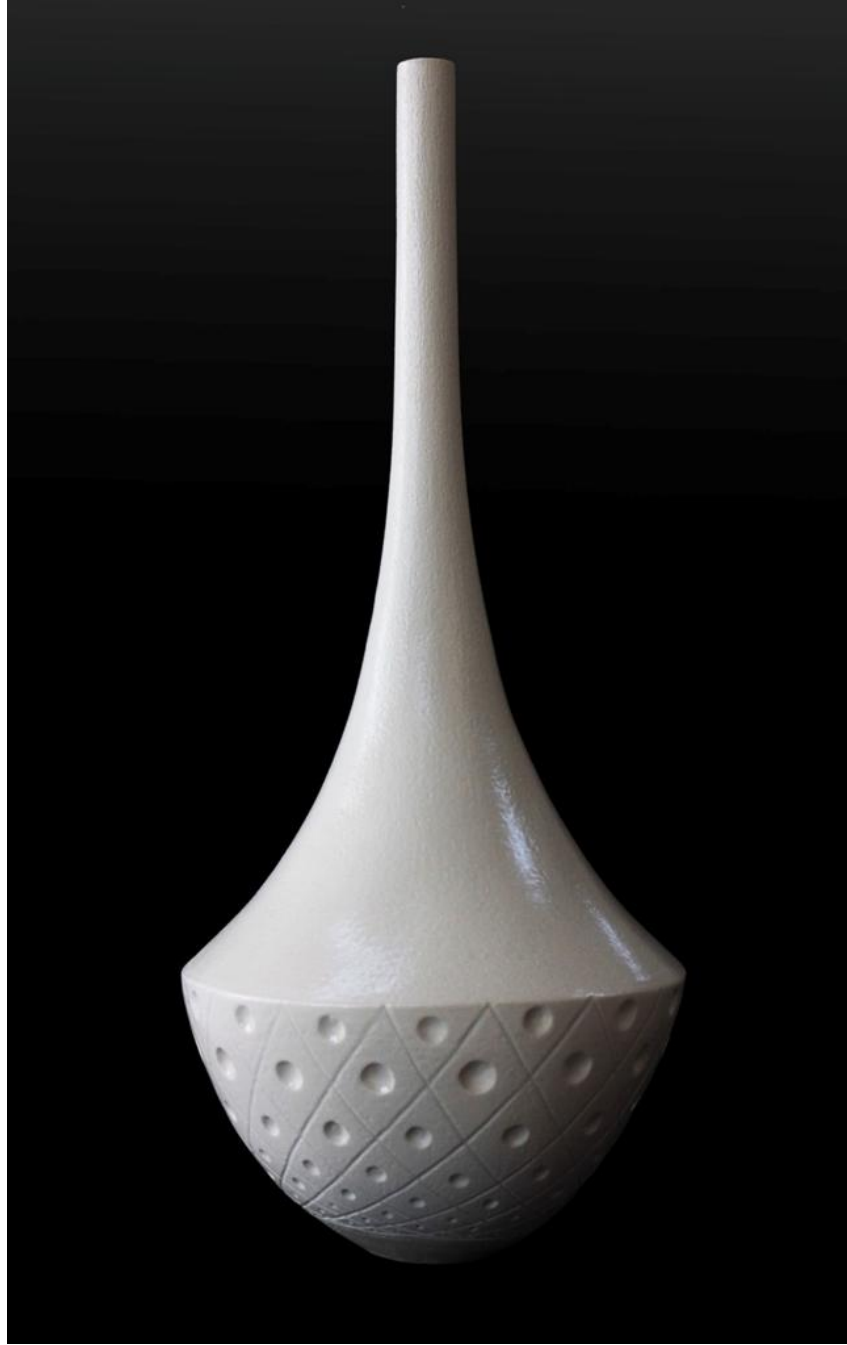
Seramik uygulamalar, kalıp ve serbest şekillendirme teknikleri ile üretilmiş, sırlı pişirim yapılmıştır.

Fotoğraf 113 “Selçuklu’nun Kadınları”, Stoneware çamur, Kalıp ve Serbest Şekillendirme,
(ç: 34 cm. h: 60 cm.), Sırlı 1000 °C, 2015
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Formların uzun boynu, Selçuklu kadınının sosyal ve siyasi hayattaki konumunu simgelemektedir.

Selçuklu kadınının hemen hemen her alanda etkin olması, onu diğer medeniyetlerdeki kadınlardan farklı kılmaktadır. Çocuk doğuran, üreten, savaşan ve yönetimde söz sahibi olan kadınının bu etkinliği, yüzeyde hareketliliği sağlayan bir süsleme ile ifade edilmiştir. Dönemin taş işçiliğinden seçilen bu süsleme, kadın bedeni ve kimliğiyle özümşenerek, Selçuklu kadının doğurgan, üretken ve egemen özelliklerini vurgular nitelikte her bir formun farklı yüzeylerine işlenmiştir.

Fotoğraf 114 “Doğurgan”, Stoneware çamur, Kalıp ve Serbest Şekillendirme,
(ç: 34 cm. h: 60 cm.), Sırlı 1000 °C, 2015
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Fotoğraf 115 “Üretken”, Stoneware çamur, Kalıp ve Serbest Şekillendirme,
(ç: 34 cm. h: 60 cm.), Sırlı 1000 °C, 2015
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

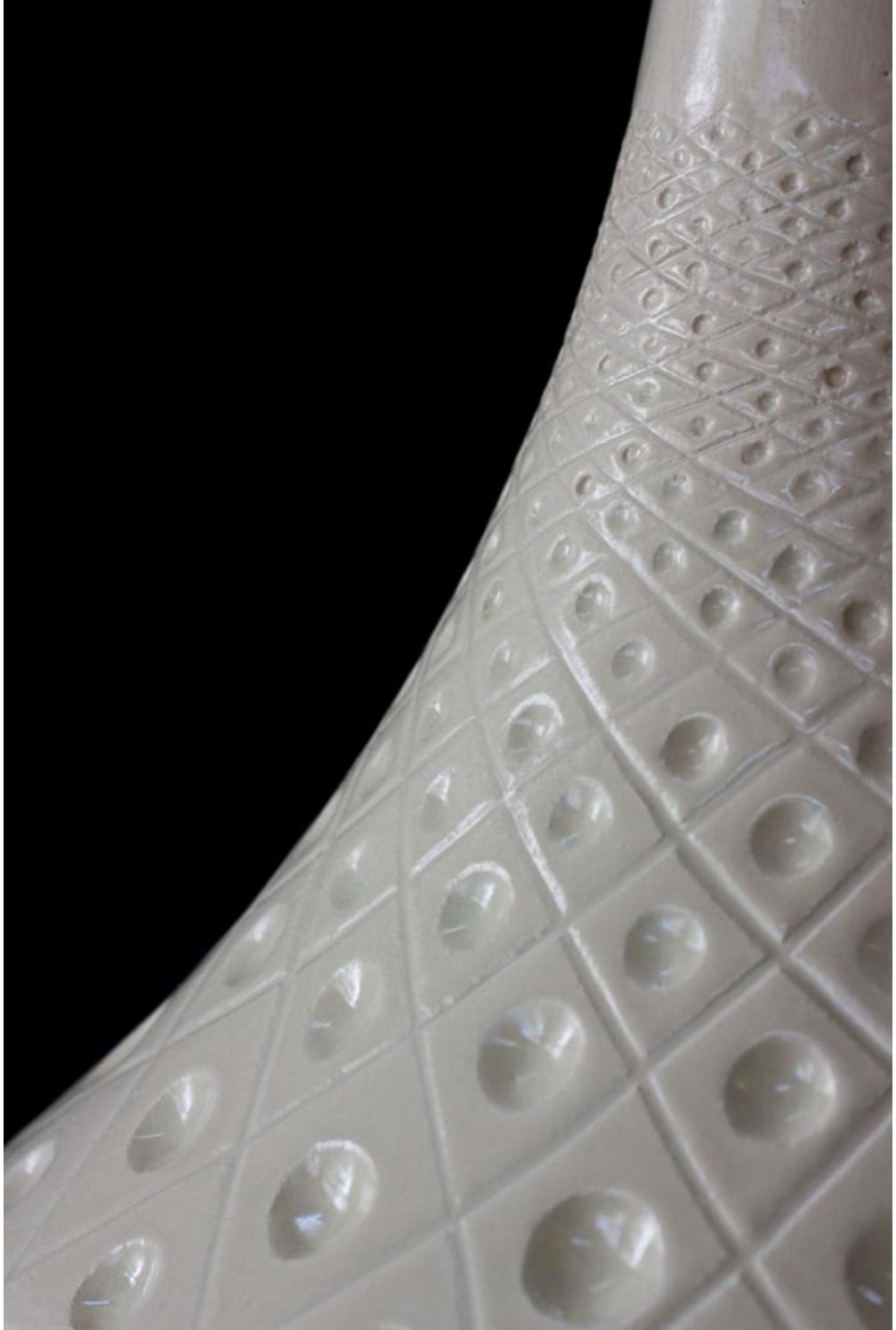
Fotoğraf 116 “Egemen”, Stoneware çamur, Kalıp ve Serbest Şekillendirme,
(ç: 34 cm. h: 60 cm.), Sırlı 1000 °C, 2015
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Fotoğraf 117 “Doğurgan”, Detay
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Fotoğraf 118 “Üretken”, Detay1
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Fotoğraf 119 “Üretken”, Detay 2

(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Fotoğraf 120 “Egemen”, Detay
(Fotoğraf: Sercan Filiz)

Bu çalışmada, yüzeye işlenen süslemenin taş işçiliğinden seçilmesi, sikkeler üzerine uygulanabilecek dönemin zengin kültürünü yansıtan daha pek çok motifin varlığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu alan üzerinde farklı kavram ve biçimsel araştırmaların yapılabilceği ve yeni sanatsal formların oluşturulabilceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Anadolu Selçuklu sikkelerindeki süslemelerin Selçuklu sanat dallarıyla karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu tezde, dönemin sanat etkileşimleri irdelenmiş ve sikkelerin görsel özellikleri modern görsel imgelerle sentezlenerek özgün bir eser ortaya konulmuştur. Tezin oluşturulmasında ulusal ve uluslar arası, yazılı ve görsel kaynaklardan faydalanılmıştır.

Sikke kavramının temeli, para düşüncesine dayanmaktadır. Önceleri hayvanlar, tahlıl ürünleri, çeşitli araç gereçler ve işlenmeden tartılan değerli madenler para yerine kullanılmış ve zamanla metal külçelerden sikkeye geçilmiştir.

Sikkeler, altın, gümüş, elektron, bronz gibi metallerden, taşınabilme ve kullanma kolaylığından dolayı yuvarlak formda, taklit edilememesi için de döküm ya da darp tekniği ile üretilmiştir.

Para düşüncesinin gelişimiyle kimlik kazanan sikkeler, ticari ödeme aracı olmalarının yanı sıra ait oldukları uygarlığın tarihini, dilini, coğrafyasını, ekonomisini, dini inançlarını ve sosyal yaşantısını aydınlatan önemli belgelerdir. Bu sebepten Anadolu Selçuklu sikkelerinin genel özelliklerini incelemek, dönemin tarihini, coğrafyasını, ekonomisini, kültürünü, dilini, resim anlayışını, inanç ve düşünce sistemini anlayabilmemize ve sikkelerde yer alan süslemelerin sanat dalları arasındaki etkileşimini irdeleyebilmemize imkan tanımıştır.

Anadolu Selçuklu devletinin 243 yıllık hükümdarlık ve bağımsızlık süresince, 14 Selçuklu hükümdarı sikke kestirmiştir. Yazılı kaynaklarda, Süleyman Şah'ın (1075-1096), I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) ve Şehin Şah'ın (1110-1116) sikkelerine rastlanmamıştır.

Anadolu Selçuklu sikkeleri, bakır (Fels), gümüş (Dirhem) ve altın (Dinar) olmak üzere üç cins madenden, devletin kontrolü altındaki 22 mahal, 23 yerel olmak üzere 54 darphanede darp tekniği ile basılmıştır.

Anadolu Selçuklu kuruluş döneminde bakır sikkeler, devletin refah seviyesinin arttığı dönemlerde gümüş ve altın sikkeler kestirilmiştir. I. Mesud'un Bizansla kestirdiği müşterek sikkeler, Anadolu Selçukluları'na ait ilk sikke olma özelliğini taşımaktadır. Devletin refahının artmaya başladığı II. Kılıç Arslan döneminde ise ilk kez altın ve gümüş sikke bastırılmıştır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde görülen kompozisyon formları daire, kare, yıldız, altı dilimli gül yaprağı ve yonca şekillerinden, sikke figürünün ya da yazısının yer aldığı kompozisyon biçimleri ise tek daire, iki veya üçlü daire, yada inci dizisi bordürden oluşmaktadır.

Sikkelerin kompozisyon düzenlemelerinde yazı ön plandadır. Sikkelerde yazı, İslamiyet'le birlikte Arapça olarak kullanılmış, ağırlıklı olarak kufi ve sülüs yazı çeşidi tercih edilmiştir. Yazılarda genellikle sikkeyi bastıran hükümdar ve ünvanları, basıldığı yer ve tarih belirtilerek kimi zaman da bu yazılara ayetler, Kelime-i tevhid, besmele ve dua gibi ibareler eklenmiştir. Yazılı kompozisyonlardan oluşan sikkelerin temel işlevi, bu bilgilerin doğrudan doğruya aktarılmasıdır. Yazı ibarelerinin hat sanatına uygun süsleme amaçlı kullanımı ise sikkelerde ikinci plana atılmıştır. Ancak dönemin sanat dallarında hem temel işlevine uygun hem de süsleme amaçlı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri, büst biçiminde insan portreleri, süvariler, aslan-güneş tasvirleri, fantastik figürler, bitkisel ve geometrik motifler gibi oldukça zengin süslemelerle şekillenmiş; sülüs ve çoğunlukla kûfî yazı kuşakları ile tamamlanmıştır. Büst biçiminde veya elinde küre ve asa tutan imparator tasvirleri, başta Bizans olmak üzere diğer bölge devletleriyle ortaklaşa kestirilen sikkelerde görülmektedir. Süvari figürü, çoğu zaman kuyruğu bağlı bir at üzerinde elinde alem-silah veya ok-yay tutan bir vaziyette bazen de avlanma sahneleriyle betimlenmiştir. Süvaride gösterilen bu alametler, manevi güç ve kutsal birliği sembolize eden sultanın kendisini tasvir etmektedir. Bu sikkelerde atın kuyruğunun bağlı bir şekilde resmedilmesi ise sultanın cesaretli, kudretli ve savaşa çıkmaya hazır olduğunun bir göstergesidir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sikkelerinde yer alan aslan ve güneşin bir arada verildiği Şir-i Hurşid motifi, İslamiyet'ten önce İran'da görülen Hüsrev ile Şirin'in temsil edildiği bir semboldür. Ayrıca eski Türk inancına göre, burç ve gezegen ilişkisini gösteren kozmolojik inanç sisteminin de bir simgesidir. Dönemin diğer sanat dallarında arma olarak kullanılan bu motifin aslan ve güneş simgeleri, Selçuklular'da ve Şamanizm'de çeşitli inançlar için kullanılmıştır.

Fantastik figürlerden biri olan melek figürü, Anadolu Selçuklu sikkelerinde nadiren görülmektedir. Bu figür, sikkelerde kompozisyonu tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Ayrıca sikkelerde hükümdarın hakimiyetini müjdeleyen, hükümdarı koruyan bir nitelikte kullanıldığı da savunulmaktadır. Melek figürü, Selçuklular'ın hemen hemen bütün sanat dallarında haberci, koruyucu inanç ve müjdecî bir anlamda karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu sanatında çok sayıda kullanılan bitkisel süslemeler, sikkelerde daha az sayıda, yazı aralıklarında, tepeliklerde, zemini doldurma tarzında veya kompozisyonu tamamlayıcı nitelikte, rumî ve palmet şeklinde görülmektedir.

Selçuklu sanatının vazgeçilmez geometrik motifi olan yıldız, sikkelerde beşli, altılı ve daha çok kollu tek yıldız şeklinde, hem figürlerin arkalarında süsleme amaçlı hem de yazı aralıklarında ayırıcı özellikte kullanılmıştır. Bu motifin, Türkler'de yıldızlara duyulan sevgi ve inanın etkisinden olsa gerek her sanat dalında olduğu gibi sikkelerde de gökyüzü aleminin, sonsuzluk gibi sembolik bir anlamda kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun dışında, Anadolu Selçuklu sikkelerinde çok sayıda olmasa da kompozisyon bütünlüğünü sağlayan bir unsur olarak geçme motifine yer verilmiştir. Selçuklu yapılarında evren-hükümdar ikilisini temsil eden bu motifin, sikkelerde süsleme ögesi olarak kullanımının yanı sıra Tanrı, bolluk, bereket, güç, kudret gibi sembolik bir anlama hizmet ettiği kuvvetle düşünülmektedir.

Anadolu Selçuklu sanatında görülen her öge, ister figüratif ister bitkisel ya da geometrik motif olsun, dönemin sikkelerine de aynen yansımış, aynı anlam ve inançlarla sikkelerde kompozisyon bütünlüğünü sağlamak için kullanılmıştır.

Selçuklu sanatı, zengin bir süsleme çeşitliliğine sahiptir. Eski çağlardan beri insanların ilgi odağı olan hayvan ve insan figürleri, astrolojik burçlar ve gezegenler, 12. yüzyıldan itibaren Selçuklu sanatlarında da büyük bir ilgi görmüştür. Bu konular, dönemin sanatçıları tarafından mimaride, taşta, çinide, ahşapta zengin süslemelerle işlenmiş hatta ki sikkelere de aktarılmıştır. Bu süslemelerde, her ne kadar Orta Asya, Şamanizm ve İslam etkileri görülse de, bütün etkileşimlerin özümsemiği özgün bir resim anlayışı görülmektedir.

Anadolu Selçuklu dönemi sanat dalları üzerine yapılan araştırmaların plastik alandaki uygulamalarında, genellikle biçimsel özelliklerin ön planda tutularak üretildiği görülmüştür. Oysaki Selçuklu süslemelerinde dönemin inanç ve düşünce sisteminin etkileri de görülmektedir. Bu nedenle, dönemin sanatını sadece biçimsel açıdan ele almak yerine Selçuklu'nun zengin kültür ve düşünce birikiminden faydalanarak, günümüz düşünce sistemi içerisinde kavramsal bir temele ulaştırılması gerektiğine inanmaktayız. Ancak kavramsal temele dayanan biçimsel değişimin, özgünlük içerisinde kültürel bir kimlik taşıyacağı ve günümüz seramik sanatının gelişimine de katkı sağlayacağı kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Genel Başvuru Kaynakları

ARSEVEN, C. Esat (1994). *Sanat Ansiklopedisi II.-IV.*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

ARTUK, İbrahim (1966). *Sikke, İslam Ansiklopedisi C.X*, İstanbul: M.E. Basımevi.

DIYARBEKİRLİ, Nejat (2002). *Eski Türklerde Kültür ve Sanat, Türkler Ansiklopedisi V.* (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal ÇİÇEK, Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Meydan Larousse, (1993). Meydan Gazetecilik.

PAKALIN, M. Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Sözen, Metin & Tanyeli, Uğur (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit (2002). *Türk Mimarisinde Yazı, Türkler Ansiklopedisi VI.* (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Kitaplar

ALPTEKİN, Coşkun (1971). *Selçuklu Paraları*, Ankara: Güven Matbaası.

ARAN, Ahmet (2006). *Döküm Teknolojisi İmal Usülleri Ders Notları*, (Dü. İ.T.Üniversitesi), İstanbul: İTÜ Makine Fakültesi Ofset Atölyesi.

ARIK, Rüchan & Oluş (2007). *Anadolu Toprağının Hazinesi; Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.

ARTUK, İbrahim (1958). *Abbasi ve Anadolu Selçukilerine Ait İki Eşsiz Dinar*, İstanbul: Nurgök Matbaası.

ARTUK, İbrahim & Cevriye (1970). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu I.*, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

ATLAN, Sabahat (1976). *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ATLAN, Sabahat (1993). *Grek Sikkeleri (Arkaik-Klasik-Hellenistik)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ATLAN, Sabahat - BAYDUR, Nezahat (1984). *Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

AYDIN, Şennur - RIFAT, Samih - ATAÇ, Uğur (1994). *Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar: Beylikler Dönemi Sikkeleri, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri III.*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AYDIN, Şennur - RIFAT, Samih - ATAÇ, Uğur (Editörler), (1994). *Doğu Batı Arasında Bir Gökkuşağı: Selçuklu Sikkeleri, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri II.*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AYKUT, Şevki Nezihi (2000). *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I.*, İstanbul: Seçil Ofset.

BOSCH, Dr. Emin (1951). *Eski Sikkeler Rehberi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Kitabevi.

CAHEN, Claude (1979). *Pre-Ottoman Turkey - Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul: E yayınları.

CARRADICE, Ian - PRICE, Martin (2001). *Hellen Dünyasında Sikke*, çev. Oğuz Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi.

ÇAYCI, Ahmet (2008). *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.

ERKİLETLİOĞLU, Halit - GÜLER, Oğuz (1996). *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

GEÇKİNLİ, A. Emel (2004). *Altın, "Altının İktidarı, İktidarın Altınları"* Ed. Şennur Şentürk & Selahattin Özpallabıyıklar, Yapı Kredi Para Koleksiyonu, Altın Sikke Sergisi, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.

GÖKALP, Zeliha Demirel (2009). *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Dü. Adil Özme, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

GÜR, Selçuk (1976). *Antik Sikkeler*, İstanbul: Met/ Er Matbaası

HINZ, Walther (1955). *Islamische Masse und Gewichte*, Almanya: Leiden-Köln / E. J. Brill.

HOWGEGO, Christopher (1998). *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, çev. Oğuz Tekin, İstanbul: Homer Kitabevi.

Işın, Ekrem (Dü.). (2001). *'in Lambası Anadolu'da Selçuklu Çağı Sanatı ve Keykubad*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları.

JONES, John R. Melville (1993). *Testimonia Numaria, Greek and Latin Texts Concerning Ancient Greek Coinage, Texts and Translations v. I.*, London: Spink & Son Ltd.

KARWIESE, Stefan (1995). *Antik Nümizmatikçe Giriş*, çev. Nezih Başgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

KOCA, Salim (2003). *Türk Kültürünün Temelleri II.*, Ankara: Odes Ltd Şti. Kültür Yayınları.

MEGEP (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), (2009). *El Sanatları Teknolojisi, Bitkisel Motif Çizimi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MORKHOLM, Otto (2000). *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*, İstanbul: Homer Kitabevi.

MORRISSON, Cecile (2002). *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik Genel Bir Bakış*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

MÜLAYİM, Selçuk (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler: Selçuklu Çağı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

PARLAR, Gündegül (2001). *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

SÜMER, Faruk (1985). *Yabanlu Pazarı - Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

TEKİN, Oğuz (2004). *Eski Yunan, Roma ve Bizans Altın Sikkeleri*, “Altının İktidarı, İktidarın Altınları” Ed. Şennur Şentürk & Selahattin Özpalabıyıklar, Yapı Kredi Para Koleksiyonu, Altın Sikke Sergisi, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.

TEKİN, Oğuz (2008). *Antik Nüsmatik ve Anadolu - Arkaik ve Klasik Çağlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

TEKİN, Oğuz (1997). *Antik Nüsmatik ve Anadolu - Arkaik ve Klasik Çağlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

TEKİN, Oğuz (1994). *Eski Çağda Para*, İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

TEKİN, Oğuz (1998). *Eskiçağda Para - Antik Nüsmatiğe Giriş*, İstanbul: Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Yayınları:1.

TEKİN, Oğuz (1994). *Greks ve Roma Sikkeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEKİN, Oğuz (2011). *Konuşan Paralar - Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TOGAN, Zeki Velidi (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş I.*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

TOPRAKTEPE, Ersel & ŞENTÜRK, Şennur (Dü.) (2009). *Sikkeler Ne Anlatır? - Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük*, Yapı Kredi Sergi Kitabı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TURAN, Osman (1995). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınevi

TUTEL, Eser (1998). *At ve Atçılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Makaleler

ALPTEKİN, Coşkun (1971). "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Ankara, 1971, ss. 435-437.

ARTUK, İbrahim (1953). "El-Nukud El-Kadime Ve'l-İslamiye", *Belleten*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 17, Sayı 67, Temmuz 1953, ss. 379-380.

AYKUT, Nezihi (1988). "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş'un (Cimri) Sikkeleri", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 52, Sayı 203, Ankara, Ağustos 1988, ss. 475-483.

AYTAÇ, Gülsüm (2010). "Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesindeki Artuklu-Selçuklu Seramikleri", *e-Journal of New World Sciences Academy*, Sayı 4, Elazığ, ss. 506-525.

BAŞAK, Oktay (2008). “Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Erzurum, 2008, ss. 15-33.

ÇETİN, Kenan (2006). “İran'dan Anadolu'ya Selçuklu Paraları (Selçuklu Sikkelerinin Özellikleri ve İran'dan Anadolu'ya Görülen Değişiklikler)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 29, Erzurum, 2006, ss. 183-194.

DEER, Jozhef (1954). “İstep Kültürü”, *A.Ü.D.T.C. Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1.2, Ankara, 1954, ss. 159-176

ERHAN, Fatih (2008). “Mersin Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Antik Dönem Etüdlük Sikkelerinin Temizlik ve Koruma Çalışmaları İle Tarihlendirilmesi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 17, Adana, 2008, ss. 133-162.

HAUPTMANN, Andreas - MADDIN, Robert - PRANGE, Michael (2002). “On the Structure and Composition of Copper and Tin Ingots”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, Sayı 1-2.

KAGAN, Donald (1982). “The Dates of the Earliest Coins”, *American Journal of Archaeology*, Sayı:86 (3), ss. 343-360.

KONUK, Koray (2013). “Sikkelerin Işığında - Anadolu'nun Kayıp Dilleri”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 36, Kasım / Aralık 2013, ss. 126-133.

LEMAIRE, Andre (2013). “Anadolu'da Sami Dilleri”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 36, Kasım / Aralık 2013, ss. 92-97.

ÖNEY, Gönül (2008). “Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 17/1, Nisan 2008, ss. 55-75.

TEKİN, Oğuz (2010). “Tarihin İlk Paraları”, *National Geographic Türkiye*, Ocak 2010, ss. 48-49, ss. 72-73.

WALLACE, Robert W. (1987). “The Origin of Electrum Coinage”, *American Journal of Archaeology*, Sayı 91, ss. 385-397.

YILMAZ, Meliha & BOYDAŞ, Nihat (2002). “Antalya Müzesinde Bulunan Rumî Motifli Bir Çiniye Sanat Eleştirisi Açısından Bir Yaklaşım”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, ss. 203-209.

- **Kitap İçi Bölüm**

ARTUK, İbrahim (1993). II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler, “*Malazgirt Armağanı*” içinde, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 269-287.

KONUK, Koray (2012). Asia Minor to the Ionian Revolt, William E. Metcalf içinde, *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*, New York, Oxford University Press, ss. 43-60.

KROLL, John H. - CAHILL, Nicholas (Dü.), (2010). Sardeis Sikkeleri, “Lidyahılar ve Dünyaları” içinde, Yapı Kredi Sergi Kitabı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss. 142-156

WEIBL, M. Christopher (2008). 1905 Yılına Kadar Artemision Kazıları Tarihi, Wilfried Seipel içinde, “*Efes Artemisionu: Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı*”, Viyana, Kunsthistorisches Museum Yayınları, ss. 87-94 .

- **Basılmamış Kaynaklar**

BİLEN, Yusuf (2010). *Hattat Mehmed Şevki Efendi ve Sülüs-Nesih Hat Ekolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.

DOĞAN, Orhan (2006). *Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojilerinde At*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.

HINRICHS, Johann Christoph (1992). *Münzen der Seltschuken Anatoliens*, Yayınlanmamış Çalışma, Bremen.

İSKENDERZADE, Lale (2010). *Anadolu Selçuklu Saray Çinilerinde İnsan Figürü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. Yrd. Doç. Dr. Yaşar Erdemir, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya.

KARADAŞ, Şükriye (2011). *Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Bitkisel Bezeme Unsurları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Erzurum.

KOYUNCU, Serpil (2002). *Anadolu Selçuklu Dönemi Türk Kültür Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, dan. Prof. Dr. Kemal Göde, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarih Bilim Dalı, Isparta.

ÖZÜDOĞRU, Şükrü (2008). *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli Ve Yabancı Unsurlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. Prof. Dr. Fahri Işık, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji/Klasik Arkeoloji, Antalya.

TANSEL, İçten - KALAYLIOĞLU, Zeynep - DEMİRCİ, Şahinde (2012). “Büyük İskender’in Hükümdarlık Yıllarına Tarihlenen Bir Grup Grek Sikkesinin Arkeometrik Açından İncelenmesi”, 28. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Çorum , T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 205-220.

- İnternet Kaynakları

AKSU, Hatice (17.09.2014). *Rumi Motifinin İlk Öncüleri*, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=366298>, [27.05.2015].

ALTINTAŞ, Ahmet (tarihsiz). *Selçuklu Türkiyesi'nde Para*, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374912>, [23.01.2015].

Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri Veri Tabanı Cami (2008-2015). Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri, http://www.kulturbilinci.org/_demo1/asyep/veri-tabani?fid=30, [5.10.2015].

Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri Veri Tabanı Karatay Medresesi (2008-2015). Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı Web Sitesi, http://www.kulturbilinci.org/_demo1/picture/335_18_5.jpg, [06.01.2015].

ASLANAPA, Oktay (04.11.2014). *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı*, <http://www.tarihtarih.com/?SyfNmb=1&pt>, [28.05.2015].

Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme'deki Betimlemeleri (Tarihsiz). Tarih ve Arkeoloji Sitesi, <http://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2013/11/avc-kus-ikonografisi-ve-hunernamedeki.html>, [20.06.2015].

Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Sitesi http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55a927bd212d07.29911092, [15.05.2015].

Collection online. (tarihsiz). British Museum Web Sitesi: http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/me/s/silver_ingot.aspx, [13.03.2015].

Discover Islamic Art Database (2004-2015). Discover Islamic Art, http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=monument;ISL;tr;Mon01;2;en, [05.20.2015].

Discover Islamic Art Database Ulu Cami (2004-2015). Discover Islamic Art, http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=monument;ISL;tr;Mon01;1;tr, [06.20.2015].

Discover Islamic Art Database Alçı Kabartma (2004-2015). Discover Islamic Art, http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;ISL;tr;Mus01;9;tr, [06.20.2015].

Diyarbakır Ulu Cami (tarihsiz). Baroque Rome in the etchings of Giuseppe Vasi: <http://romeartlover.tripod.com/Turmag24.html>, [20.06.2015].

Dökümcülük Tarihçesi (2015). Ünver Döküm Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., <http://www.unverdokum.com/pages/tr/doekuemcueluek-tarihcesi.php>, [13.03.2015].

Dr. Şevkullah Bal Anadolu Selçuklu Sikkeleri Koleksiyonu (tarihsiz). Dr. Şevkullah Bal Anadolu Sikkeleri Koleksiyonu, <http://www.balcoins.com/index.php>, [03.15.2015].

Dünya Mirası Divriği Ulu Camii ve Darüüşşifası (tarihsiz). Divriği Kaymakamlığı Ulu Camii Resmi Web Sitesi, http://www.divrigiulucamii.com/tr/Minber_9.html, [06.01. 2015].

Explore (tarihsiz). The British Museum, http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/me/s/silver_ingot.aspx, [14.03.2015].

Gök Medrese (tarihsiz). Miniturkey Culture Park Antalya Eserler, <http://www.minicity.antalyanet.de/show2.php?t=37&L=2&w=13>, [06.05.2015].

GÖKSU, Erkan (14.04.2009). *Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hakimiyet Anlayışındaki Yeri*, <http://www.kemankes.com/makaleler/>, [28.05.2015].

Güncel Türkçe Sözlük (26.09.2006). T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=mesk%C3%BBk%C3%A2t&uid=35577&guid=TDK.GTS.54fe2b58d0bf44.02459916, [03.10.2005].

İkinci Eski Çağlardan Osmanlılara kadar Antakya (tarihsiz). Antakya Rehberi Web Sitesi: <http://www.antakyarehberi.com/hataytarikh/2j.htm>, [06.06.2015].

İncirhan Kervansarayı (2013). Bucak Belediyesi Web Sitesi, http://www.bucak.bel.tr/default.asp?islem=detay2&key=61#.Vaww4_ntmkq, [06.07. 2015].

İslamic Calligraphy (2015). İslamic Arts & Architecture, <http://islamic-arts.org/2011/islamic-calligraphy-600-to-1250-a-d/>, [6.10.2015].

Karatay Kervansarayı (2006). Kayseriden.Biz Web Sitesi, <http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=217>, [20.06.2015].

Kayıların Anadolu'ya Gelişi ve Yerleşmesi (tarihsiz). Tarih Tumders Web Sitesi, <http://tarih.tumders.com/kayilarin-anadoluya-gelisi-ve-yerlesmesi.html>, [06.09.2015].

Kubadabad Sarayı (tarihsiz). Archnet Web Sitesi, http://archnet.org/sites/4018/media_contents/9127, [06.05.2015].

Küçük Sözlük (2009). T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, http://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=609&content_id=609, [12.03.2015].

MIT Libraries Dome (tarihsiz). Massachusetts Institute of Technology, http://dome.mit.edu/bitstream/handle/1721.3/65639/157220_sv.jpg?sequence=2, [05.10.2015].

ÖNEY, Gönül (11.04.2014). *Anadolu Selçuklu Sanatı*, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=377174>, [28.05.2015].

Panoramio (04.12.2014). Panoramio Google Haritaları <http://www.panoramio.com/photo/114489443>, [14.03.2015].

Paranın Tarihi (2009). T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, http://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=179&content_id=179, [08.03.2015].

PARLAR, Gündegül (04.11.2014). *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sikkelerinde Görülen Geçme Motifler*, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=377210>, [28.05.2015].

Pazırık Kurganları (2012). Türk, Tarih Türkler'de Başlar Web Sitesi, <http://onturk.org/2011/03/09/pazirik-kurganlari/>, [06.15.2015].

Sahabiye Medresesi (tarihsiz). Kayseriden.biz Web Sitesi, <http://www.kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=194>, [06.05.2015].

Silver İngot (tarihsiz). British Museum, http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/me/s/silver_ingot.aspx, [24.02.2015].

TEKİN, Oğuz (2004). *Meskukat*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c29/c290203.pdf>, [10.03.2015].

TEKİN, Oğuz (2009). *Sikke*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370121.pdf>, [10.03.2015].

TEKİN, Oğuz (22.11.2006). *Sikkeler, Devletler, Hükümdarlar: Eskiçağda Anadolu'da Paranın Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Rolü*. Osmanlı Bankası

Arşiv ve Araştırma Merkezi, http://www.obarsiv.com/pdf/vct_oguz_tekin.pdf, [14.03.2015].

The First Coins (tarihsiz). Travel To Eat Web Sitesi: <https://traveltoeat.com/wp-content/uploads/2012/11/wp-id-Photo-Nov-17-2012-651-AM.jpg>, [03.14.2015].

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit (10.11.2014). *Türk Mimarisinde Yazı*, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=371609>, [19.03.2015].

Türkiye Kültür Portalı (2012). Türkiye Kültür Portalı Web Sitesi, <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/genelbilgiler>, [05.15.2015].

Türk Nümismatik Derneği (2012). Türk Nümismatik Derneği Sitesi <http://www.turknumismatik.org.tr/>, [08.03.2015].

Zincirli (Sam'al) Ören Yeri (2013). İstanbul Gaziantepililer Derneği, <http://www.gaziantepililerdernegi.org/zincirlioren.html>, [14.03.2015].